

در شماره

احکام مبتلا به حج

محمد حسین فلاح زاده

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

درسنامه احکام مبتلا به حجاج

نویسنده:

محمد حسین فلاح زاده

ناشر چاپی:

مشعر

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۶	درسنامه احکام مبتلا به حجاج
۱۶	مشخصات کتاب
۱۶	اشاره
۳۲	دبیاجه
۳۶	مقدمه
۳۸	درس اول: وجوب شناخت احکام فقهی دین
۳۸	اشاره
۳۸	۱. تقسیم احکام
۳۹	۲. وجوب شناخت احکام دین
۳۹	مجتهد و فقیه
۴۰	مرجع تقلید
۴۲	درس دوم: تقلید
۴۲	اشاره
۴۲	۱. معنی تقلید
۴۳	۲. وجوب تقلید؛ برای افراد غیر مجتهد و محتاط
۴۳	۳. شرایط مرجع تقلید و احکام آن
۴۴	۴. راه شناخت مرجع تقلید
۴۵	۵. راه‌های دستیابی به فتاوی مرجع تقلید
۴۵	۶. بقای بر تقلید
۴۶	۷. عدول از مجتهدی به مجتهد دیگر
۴۸	۱. چگونگی وضو
۴۹	۲. اعمال وضو

۴۹	۳. شرایط آب وضو
۵۰	۴. شرایط اعضای وضو
۵۰	۵. شرایط وضوگیرنده
۵۱	۶. رعایت ترتیب و موالات در وضو
۵۲	۷. وضوی جبیره‌ای
۵۲	اشاره
۵۳	کیفیت انجام وضوی جبیره‌ای
۵۳	۸. چیزهایی که باید برای آن‌ها وضو گرفت
۵۳	۸. مبطلات وضو
۵۴	۹. مواردی که وضو گرفتن مستحب است
۵۶	درس چهارم: غسل
۵۶	اشاره
۵۶	۱. انواع غسل (به لحاظ انجام دادن)
۵۷	۲. غسل‌های واجب (جنابت- مس میت)
۵۷	اشاره
۵۸	غسل مس میت
۵۸	۳. شرایط صحیح بودن غسل
۵۹	۴. کارهایی که بر فرد جنب حرام است
۶۲	درس پنجم: تیمم
۶۲	اشاره
۶۲	۱. مواردی که به جای وضو و غسل باید تیمم کرد
۶۲	۲. چگونگی تیمم
۶۳	۳. چیزهایی که تیمم بر آن‌ها صحیح است
۶۳	۴. شرایط صحیح بودن تیمم

۶۴	۵. احکام تیمم
۶۶	درس ششم: نماز
۶۶	اشاره
۶۶	۱. اهمیت نماز
۶۷	۲. مقدمات نماز
۶۷	۳. پوشش در نماز (آقایان و بانوان)
۶۷	۴. مکان نمازگزار
۶۸	احکام مکان نمازگزار
۶۹	۵. قبله
۶۹	۶. نماز در مسجدالحرام
۶۹	۷. لباس نمازگزار
۶۹	اشاره
۷۰	مواردی که نماز خواندن با بدن یا لباس نجس باطل است
۷۰	مواردی که اگر با بدن یا لباس نجس نماز بخواند صحیح است
۷۱	راهنمایی
۷۲	درس هفتم: واجبات نماز و نمازهای واجب و مستحب
۷۲	اشاره
۷۲	۱. واجبات نماز
۷۳	۲. فرق بین رکن و غیر رکن
۷۴	۳. نمازهای واجب
۷۴	۴. نمازهای مستحب
۷۴	اشاره
۷۴	نماز غفیله
۷۵	نافله نمازهای روزانه

۷۶	دو مسأله
۷۶	نماز شب
۷۷	وقت نماز شب
۷۸	درس هشتم: مبطلات نماز و شکیات
۷۸	اشاره
۷۸	۱. مبطلات نماز
۷۹	۲. شکیات نماز
۷۹	اشاره
۸۱	* شک‌هایی که نباید به آن‌ها اعتنا کرد
۸۱	* یادآوری
۸۲	۳. نماز احتیاط
۸۲	اشاره
۸۲	فرق نماز احتیاط با نمازهای دیگر
۸۳	۴. سجده سهو
۸۳	۵. مستحبات نماز
۸۸	درس نهم: نماز جماعت
۸۸	اشاره
۸۸	۱. اهمیت نماز جماعت
۸۹	۲. شرایط نماز جماعت
۸۹	۳. شرایط امام جماعت
۹۰	۴. وظیفه مأموم در نماز جماعت
۹۰	۵. چگونگی پیوستن به نماز جماعت
۹۲	۶. نماز جماعت با اهل سنت
۹۲	اشاره

۹۲	استفتاء
۹۳	۷. نماز جماعت به صورت استداره‌ای در مسجدالحرام
۹۳	۸. خواندن نماز جماعت در محل اسکان زائران در مکه و مدینه
۹۶	درس دهم: خمس
۹۶	اشاره
۹۶	۱. وجوب خمس
۹۷	۲. چیزهایی که خمس به آن‌ها تعلق می‌گیرد
۹۷	۳. احکام خمس
۹۸	۴. مصرف خمس
۹۸	اشاره
۹۸	شرایط سیدی که می‌توان به او خمس داد
۹۸	یادآوری
۹۹	۵. چگونگی قرار دادن سال خمسی
۹۹	اشاره
۹۹	هزینه‌های سالیانه
۱۰۰	قانون محاسبه خمس
۱۰۲	۶. چه چیزهایی خمس ندارد
۱۰۲	۷. خمس فیش‌های ثبت‌نامی حج و مسائل مربوط به آن
۱۰۴	درس یازدهم: زکات
۱۰۴	اشاره
۱۰۴	۱. اهمیت زکات
۱۰۴	اشاره
۱۰۵	چند روایت در زمینه اهمیت زکات
۱۰۶	۲. زکات بر نه چیز تعلق می‌گیرد

۳. موارد زکات و نصاب ۱۰۶
- اشاره ۱۰۶
- یادآوری: ۱۰۷
۴. احکام زکات ۱۰۷
۵. مصرف زکات ۱۰۸
- اشاره ۱۰۸
- یادآوری ۱۰۹
- درس دوازدهم: نجاسات ۱۱۰
- اشاره ۱۱۰
۱. یازده چیز از نجاسات شمرده می‌شود ۱۱۰
- اشاره ۱۱۰
- احکام خون ۱۱۲
- احکام مردار ۱۱۲
۲. چیز پاک چگونه نجس می‌شود؟ ۱۱۳
۳. چگونه چیز نجس پاک می‌شود؟ ۱۱۳
۴. مسائل مربوط به طهارت و نجاست در مسجدالحرام و... ..... ۱۱۳
- درس سیزدهم: مطهرات ۱۱۶
- اشاره ۱۱۶
۱. مطهرات ۱۱۶
۲. اقسام آب‌ها ۱۱۷
- اشاره ۱۱۷
- احکام آب مضاف ۱۱۷
- اقسام آب مطلق ۱۱۷
۳. چگونگی پاک شدن نجاست با آب ۱۱۸

- ۱۱۹ ..... ۴. آب‌های لوله‌کشی و پاک شدن چیز نجس با آن‌ها
- ۱۲۰ ..... ۵. پرهیز از وسواس
- ۱۲۲ ..... درس چهاردهم: نماز مسافر و نماز قضا
- ۱۲۲ ..... اشاره
- ۱۲۲ ..... ۱. قصر و اتمام
- ۱۲۳ ..... ۲. شرایط سفر و شکسته شدن نماز
- ۱۲۳ ..... ۳. قصد دهر روز و مسائل مربوط به آن
- ۱۲۴ ..... ۴. نماز در مکه و مدینه و در مسجدالحرام و مسجدالنبی ۹
- ۱۲۵ ..... ۵. حکم نماز قبل از رفتن به عرفات
- ۱۲۶ ..... ۶. نماز قضا
- ۱۲۶ ..... ۷. آیا رعایت ترتیب در قضا کردن نمازها لازم است؟
- ۱۲۶ ..... ۸. در دو مورد بجا آوردن قضای نماز واجب است
- ۱۲۷ ..... ۹. حالت‌های مختلف انسان نسبت به نماز قضا
- ۱۲۷ ..... ۱۰. نماز قضای پدر
- ۱۲۸ ..... ۱۱. خواندن نماز قضا به جماعت
- ۱۲۸ ..... ۱۲. نماز قضا در سفر و چگونگی آن
- ۱۲۹ ..... ۱۳. زائران و نمازهای قضا
- ۱۳۲ ..... درس پانزدهم: احکام نماز جمعه
- ۱۳۲ ..... اشاره
- ۱۳۲ ..... ۱. اهمیت نماز جمعه
- ۱۳۳ ..... ۲. شرایط صحیح بودن نماز جمعه
- ۱۳۳ ..... ۳. واجبات نماز جمعه
- ۱۳۳ ..... ۴. مستحبات نماز جمعه
- ۱۳۴ ..... ۵. وظیفه نمازگزاران جمعه

۱۳۴	۶. آداب روز جمعه
۱۳۶	درس شانزدهم: احکام قرآن و مسجد
۱۳۶	اشاره
۱۳۶	۱. احکام قرآن
۱۳۷	۲. لمس خطوط قرآن
۱۳۷	۳. مواردی که لمس نوشته قرآن به حساب نمی‌آید
۱۳۸	۴. نوشتن چیزی روی صفحات قرآن
۱۳۸	۵. آداب تلاوت قرآن
۱۳۹	۷. احکام مسجد
۱۴۰	۸. احکام نجس شدن مسجد
۱۴۰	۹. خوابیدن در مسجد
۱۴۰	۹. آداب حضور در مسجد
۱۴۰	اشاره
۱۴۱	ترتیب اولیت مساجد برای نماز خواندن از نظر ثواب
۱۴۲	۱۰. ضرورت رعایت نظافت و تطهیر مسجد
۱۴۳	۱۱. مسأله طهارت و نجاست در مسجدالحرام و مسجدالنبی ۹
۱۴۴	۱۲. رعایت طهارت و نجاست در مواقف و مشاعر
۱۴۶	درس هفدهم: احکام خرید و فروش و اشیای پیداشده
۱۴۶	اشاره
۱۴۶	۱. احکام خرید و فروش
۱۴۸	۲. چگونگی فسخ معامله
۱۴۸	۳. خیار عیب
۱۵۰	۴. خیار غبن
۱۵۰	۵. اقاله

۶. مجهول المالک ۱۵۰
۷. اشیای پیدا شده در محدوده حرم ۱۵۱
۸. اشیای پیدا شده در مکه و مدینه ۱۵۲
۹. گم‌شدن کفش‌ها و کفش‌های بجای مانده ۱۵۲
- درس هیجدهم: احکام خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها ۱۵۴
- اشاره ۱۵۴
۱. اهمیت خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها ۱۵۴
۲. خوردن چیزی که برای انسان ضرر دارد ۱۵۵
۳. خوردن خاک، تربت ۱۵۵
۴. خوردن چیز نجس ۱۵۵
۵. چیزهایی که موقع غذا خوردن مستحب است ۱۵۶
۶. مکروهات ۱۵۷
۷. مستحبات آشامیدن آب ۱۵۷
۸. مکروهات آب آشامیدن ۱۵۸
- درس نوزدهم: احکام نذر و قسم خوردن ۱۶۰
- اشاره ۱۶۰
۱. معنای نذر ۱۶۰
۲. چگونگی نذر شرعی ۱۶۱
۳. شرایط نذرکننده ۱۶۱
۴. نذر زن بدون اجازه شوهر ۱۶۱
۵. نذر فرزند بدون اجازه پدر ۱۶۱
۶. نذر برای کار حرام یا مکروه ۱۶۲
۷. نذر برای ترک کار واجب یا مستحب ۱۶۲
۸. چگونگی عمل به نذر ۱۶۲

۹. نذر مدت‌دار ۱۶۲
۱۰. نذورات نسبت به حرم‌ها و اماکن دینی ۱۶۳
- احکام قسم خوردن ۱۶۳
- قسم اخباری ۱۶۴
- درس بیستم: امر به معروف و نهی از منکر ۱۶۶
- اشاره ۱۶۶
۱. مفهوم امر به معروف و نهی از منکر ۱۶۶
۲. اهمیت امر به معروف و نهی از منکر ۱۶۷
۳. تعریف معروف و منکر ۱۶۷
۴. وجوب امر به معروف و نهی از منکر ۱۶۷
۵. مراتب امر به معروف و نهی از منکر ۱۶۸
۶. شرایط امر به معروف و نهی از منکر ۱۶۹
۷. وظیفه زائران در رابطه با تخلفات رفتاری موسم ۱۶۹
- درس بیست و یکم: اقسام غسل (ویژه خواهران) ۱۷۲
- اشاره ۱۷۲
۱. غسل حیض (قاعدگی) ۱۷۲
- اشاره ۱۷۲
- نشانه‌های خون حیض ۱۷۲
- احکام دوران قاعدگی ۱۷۴
- وظیفه زن، هنگام شروع خونریزی ۱۷۴
۲. غسل استحاضه و اقسام آن (قلیله، متوسطه و کثیره) ۱۷۵
- اشاره ۱۷۵
- اقسام استحاضه ۱۷۶
۳. وظایف مستحاضه نسبت به نماز و طواف ۱۷۶

چند مسأله ۱۷۷

درباره مرکز ۱۷۹

درسنامه احکام مبتلا به حجاج

مشخصات کتاب

سرشناسه: فلاح‌زاده، محمدحسین، ۱۳۳۸ -

عنوان و نام پدیدآور: درسنامه احکام مبتلا به حجاج / محمد حسین فلاح‌زاده؛ تدوین و آماده‌سازی معاونت آموزش و پژوهش [بعثه مقام معظم رهبری]؛ [برای] حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت، معاونت آموزش و پژوهش.

مشخصات نشر: تهران: مشعر، ۱۳۸۹.

مشخصات ظاهری: ۱۶۳ص.؛ جدول.

شابک: ۱۴۰۰۰ریال: ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۲۳۶-۳

وضعیت فهرست نویسی: فاپا

یادداشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.

موضوع: حج -- راهنمای آموزشی

شناسه افزوده: بعثه مقام معظم رهبری در امور حج و زیارت. معاونت آموزش و پژوهش

شناسه افزوده: حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت. معاونت آموزش و پژوهش

رده بندی کنگره: BP۱۸۸/۸/ف۳۶د۸ ۱۳۸۹

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۳۵۷

شماره کتابشناسی ملی: ۲۰۳۴۱۵۵

ص: ۱

اشاره

دبیاچه

ص: ۱۷

مراتب معنوی حج، که سرمایه جاودانه است و انسان را به افق توحید و تنزیه نزدیک می‌نماید، حاصل نخواهد شد مگر آنکه دستورات عبادی حج به طور صحیح و شایسته و مو به مو عمل شود. (۱) حج نمایشی باشکوه از اوج رهایی انسان موحد از همه چیز جز او و عرصه پیکاری فرا راه توسن نفس و جلوه بی‌مانندی از عشق، ایثار، آگاهی و مسئولیت در گستره حیات فردی و اجتماعی است. پس حج تبلور تمام عیار حقایق و ارزش‌های مکتب اسلام است.

مؤمنان زنگار دل را با زمزم زلال توحید می‌زدایند و با حضرت دوست تجدید میثاق می‌کنند و گرچه میراث ادب و فرهنگ ما، مشحون از آموزه‌های حیات‌بخش حج است، اما هنوز ابعاد بی‌شماری از این فریضه مهم، ناشناخته و مهجور مانده است.

پیروزی انقلاب اسلامی ایران، در پرتو اندیشه‌های تابناک امام خمینی (قدس سره) حج را نیز همچون دیگر معارف و احکام اسلامی، در جایگاه واقعی خویش نشانده و سیمای راستین و محتوای غنی آن را نمایاند. اما هنوز راهی دراز در پیش است تا فلسفه، ابعاد، آثار و برکات آن شناخته و شناسانده شود.

در راستای تحقق این هدف بزرگ، با الهام از اندیشه‌های والا و

ص: ۱۸

ماندگار امام راحل - احیاگر حج ابراهیمی - و با بهره‌گیری از رهنمودهای ارزشمند رهبر عزیز انقلاب اسلامی، حضرت آیت الله خامنه‌ای - مدظله - معاونت آموزش و پژوهش بعثه مقام معظم رهبری، تلاش می‌کند با کاربردی کردن متون آموزشی، فصل جدیدی فرا راه کارگزاران حج و زائران حرمین شریفین بگشاید.

از این رو، پس از کارشناسی‌های متعدد و بهره‌گیری از اساتید و متخصصان فن، تلاش گردیده تا برای تهیه درسنامه‌ها و محتوای مورد نیاز در سفر حج و عمره، عناوین، موضوعات، سرفصل‌ها و منابع هر درس را مشخص و جلسات آموزشی آنها زمان‌بندی گردد تا به نحو بهینه مورد استفاده قرار گیرد.

عناوین این درسنامه‌ها عبارتند از:

۱. مناسک حج
۲. آداب سفر حج
۳. اسرار و معارف حج
۴. آشنایی با تاریخ اسلام (۱ و ۲)
۵. آشنایی با تاریخ و اماکن مقدس مکه و مدینه
۶. اخلاق معاشرت
۷. احکام مبتلابه حج
۸. آشنایی با کشورهای اسلامی
۹. گزیده سیمای عقاید شیعه
۱۰. شناخت عربستان
۱۱. محاوره عربی

ص: ۱۹

بی‌تردید آغاز هر کاری با کاستی‌ها و نواقص احتمالی همراه است. لذا انتظار می‌رود با بهره‌گیری از نظرات خوانندگان ارجمند، نقاط قوت و ضعف این مجموعه شناسایی و به تقویت داشته‌ها و زدودن کاستی‌های آن اقدام شود.

در پایان ضمن تشکر از همه کسانی که ما را در تهیه و تنظیم این مجموعه یاری کرده‌اند، توفیق همگان را از خداوند منان خواهانیم.

معاونت آموزش و پژوهش بعثه

اداره کل آموزش

ص: ۲۱

قدمه

مقدمه

یکی از مباحث اساسی و مورد نیاز زائران بیت الله الحرام، احکام دین و عمره و حج است. بر اساس این نیاز بخشی از فرصت روحانیان معظم کاروان‌ها نیز باید به آموزش این مسائل اختصاص یابد، چرا که درستی و نادرستی اعمال آنان بسته به آگاهی آن‌ها و مطابقت اعمالشان با احکام شرعی است.

نوشته حاضر، یکی از متون آموزشی حج تمتع است که به موضوع احکام حج پرداخته و بر اساس سرفصل‌های مصوب که بیشتر منتشر گردیده تدوین شده است. جهت استفاده بهتر از این نوشته نکات ذیل یادآوری می‌شود:

۱. چون این اثر اولین تجربه در این راستاست و بر اساس سرفصل‌های از پیش تنظیم شده تدوین گشته، حجم برخی از فصول بیش از فرصت یک درس و برخی دیگر کمتر از آن است، لذا روحانیون معظم مطالب مورد نیاز باقی مانده را در درس بعد استفاده خواهند کرد.

۲. چون فعلاً فرصت پرداختن به فتاوی همه مراجع معظم تقلید نبود، لذا این نوشته بیشتر به احکام عمومی و اتفافی پرداخته و در برخی از موارد نیز به تفاوت فتاوی مراجع اشاره شده است. امید است در آینده

ص: ۲۲

بتوانیم با رفع کاستی‌ها، تفاوت فتاوا را نیز لحاظ کنیم.

۳. برای یادگیری بهتر مطالب در ابتدای هر درس اهداف آموزشی، و در پایان هر درس تعدادی پرسش به عنوان خودآزمایی آورده شده است که پاسخ دادن به آن‌ها موجب تقویت یادگیری می‌شود.

۴. در پایان ضمن آرزوی موفقیت برای تمام عالمان متعهدی که خالصانه در راه رشد و تعالی فکری و فرهنگی جامعه به ویژه زائران بیت الله الحرام تلاش می‌کنند این کار را بی‌عیب و نقص نمی‌دانیم، و نظرات اصلاحی و تکمیلی عزیزان را بر دیده منت می‌نهیم.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

حوزه علمیه قم

محمدحسین فلاح‌زاده

ص: ۲۳

وجوب شناخت احکام فقهی دین

درس اول: وجوب شناخت احکام فقهی دین**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با انواع احکام آشنا شویم.
- ضرورت شناخت احکام دین را بدانیم.
- با مفهوم مجتهد و فقیه و مرجع تقلید آشنا شویم.

۱. تقسیم احکام

هرکاری که انسان انجام می‌دهد در دین اسلام دارای حکم خاصی است که عبارت است از:

- * واجب: عملی که انجام آن لازم است و ترک آن عذاب دارد؛ مانند نماز و روزه.
- * حرام: عملی که ترک آن لازم است و انجامش عذاب دارد؛ مانند دروغ و ظلم.

ص: ۲۴

- * مستحب: عملی که انجام آن نیکو است و ثواب دارد، ولی ترک آن هم عذاب ندارد؛ مانند نماز شب و صدقه.
- * مکروه: عملی که ترک آن نیکو است و ثواب دارد، ولی انجامش عذاب ندارد؛ مانند فوت کردن به غذا و خوردن غذای داغ.
- * مباح: عملی که انجام و ترک آن مساوی است، نه عذابی دارد و نه ثوابی؛ مانند راه رفتن، نشستن. (۱)

۲. وجوب شناخت احکام دین

بر همه مکلفان لازم است احکام مورد نیاز خود را یاد بگیرند تا بتوانند به وظایف خود عمل کنند و سعادت دنیا و آخرت را کسب کنند.

از آن جا که همه مردم نمی‌توانند در تشخیص و استخراج احکام الهی از منابع آن، تخصص لازم را به دست آورند و تنها افراد اندکی به این امر موفق می‌شوند، دیگران برای شناخت احکام دین و وظیفه خود به آنان مراجعه می‌کنند.

مجتهد و فقیه

شخصی که با بهره‌گیری از علوم و دانش‌های لازم، به حدی رسیده است که می‌تواند وظایف و تکالیف دینی را از منابع آن استخراج کند، «مجتهد» یا «فقیه» نامیده می‌شود.

مرجع تقلید

مجتهد و فقیهی که مردم در مسائل و احکام دینی از او پیروی می‌کنند، «مرجع تقلید» نام دارد. مرجع تقلید، مسائل دینی را با استفاده از وحی الهی (قرآن) و سنت معصومین (علیهم السلام) (روایات) به ما می‌رساند و با خصوصیات که دارد، سخنی از روی خواسته و سلیقه خود نمی‌گوید؛ بلکه آنچه را که از قرآن و روایات فهمیده، بازگو می‌کند. بنابراین، تقلید و پیروی از مجتهد، اطاعت از شخص نیست؛ بلکه اطاعت از احکام خداست که توسط مرجع تقلید به دست ما رسیده، و بالاتر این که، اطاعت از پیامبران نیز اطاعت از شخص نیست؛ بلکه اطاعت از فرمان خدا و وحی است.

خود آزمایی

۱. احکام را به چند دسته می‌توان تقسیم کرد؟
۲. دروغ و ظلم جزو کدام دسته از احکام است؟
۳. مجتهد و فقیه به چه کسی گفته می‌شود؟
۴. مرجع تقلید به چه کسی گفته می‌شود؟

ص: ۲۶

تقلید

ص: ۲۷

درس دوم: تقلید**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با معنی و وجوب تقلید آشنا شویم.
- شرایط مرجع تقلید را بدانیم.
- راه شناخت مرجع تقلید را بشناسیم.
- راه‌های دستیابی به فتاوی مرجع تقلید را بدانیم.
- به چگونگی بقای بر تقلید و عدول از مجتهدی به مجتهد دیگری بپردازیم.

۱. معنی تقلید

تقلید به معنای پیروی کردن و دنباله‌روی است و در این جا پیروی از «فقیه» می‌باشد؛ یعنی انسان کارهای خود را مطابق فتوای مجتهد انجام دهد.

۲. وجوب تقلید؛ برای افراد غیر مجتهد و محتاط

- * کسی که مجتهد نیست و نمی‌تواند احکام و دستورهای الهی را به‌دست‌آورد باید از مجتهد تقلید کند.
- * وظیفه اکثر مردم در احکام دین، تقلید است چون افراد کمی هستند که بتوانند در احکام، اجتهاد کنند.
- * به مجتهدی که دیگران از او تقلید می‌کنند «مرجع تقلید» می‌گویند.

۳. شرایط مرجع تقلید و احکام آن

- * مجتهدی که انسان از او تقلید می‌کند باید مرد، زنده، عادل و بنابر احتیاط واجب باید دانش فقهی او از سایر مجتهدین زمان خود بیشتر باشد.
- * شخص عادل در مرتبه‌ای از تقوا قرار دارد که در پی انجام واجبات و پرهیز از گناهان است و نشانه عدالت آن است که گناهان کبیره را (۱) انجام نمی‌دهد و گناه صغیره را تکرار نمی‌کند.
- * کسی که تازه به سن بلوغ رسیده است، یا تاکنون تقلید نمی‌کرده، باید مجتهدی را مرجع تقلید خود قرار دهد که زنده باشد و نمی‌تواند از مجتهدی که فوت کرده است تقلید کند.
- * کسی که از مجتهدی تقلید می‌کند، اگر مرجع تقلیدش از دنیا برود، می‌تواند با اجازه مجتهد زنده، بر تقلید وی باقی بماند.
- * کسی که بر تقلید میت باقی مانده است در مسائلی که میت در

۱- گناه کبیره، گناه بزرگ است که بر آن وعده عذاب و آتش داده شده است؛ مانند: دروغ و تهمت، غیر آن را گناه صغیره گویند.

ص: ۲۹

آن‌ها فتوا ندارد و هم‌چنین مسائل جدید؛ مانند جنگ و صلح و ... باید از مجتهد زنده تقلید کند.

* مجتهدی که انسان از او تقلید می‌کند، باید پیرو مذهب جعفری؛ یعنی شیعه دوازده‌امامی باشد، پس شیعیان نمی‌توانند در احکام، به فتوای علمای غیر دوازده‌امامی عمل کنند.

* اسلام وظیفه زن و مرد را متناسب با طبیعت و چگونگی خلقت وی قرار داده است، برداشتن مسؤلیت بسیار خطیر و سنگین مرجعیت، از دوش بانوان، نادیده گرفتن حق آن‌ها نیست؛ چون در اسلام بانوان نیز می‌توانند در علوم اسلامی تا اجتهاد پیش بروند و احکام خدا را از منابع آن (قرآن و روایات) استخراج کنند و از کسی تقلید نکنند.

* اعلم کسی است که در استخراج احکام (از قرآن و روایات) از مجتهدان دیگر استادتر باشد.

۴. راه شناخت مرجع تقلید

الف. بر مکلف واجب است که جهت شناختن مجتهد اعلم جستجو کند.

ب. انسان در تقلید مستقل است و تابع دیگران نمی‌باشد، مثلاً زن در این مسأله تابع شوهر نیست و هر کس را دارای شرایط تشخیص داد از او تقلید می‌کند هر چند شوهرش مقلد مجتهد دیگری باشد.

ج. انسان می‌تواند از یکی از راه‌های زیر، مجتهد و اعلم را تشخیص دهد:

* خود انسان یقین کند، مثل آن‌که از اهل علم باشد و بتواند مجتهد و

ص: ۳۰

اعلم را بشناسد.

* دو نفر عالم عادل که می‌توانند مجتهد و اعلم را تشخیص دهند، مجتهد بودن یا اعلم بودن کسی را تصدیق کنند.

* عده‌ای از اهل علم که می‌توانند مجتهد و اعلم را تشخیص دهند و از گفته آنان اطمینان پیدا می‌شود، مجتهد بودن یا اعلم بودن کسی را تصدیق کنند.

۵. راه‌های دستیابی به فتاوی مرجع تقلید

* شنیدن از خود مجتهد.

* شنیدن از دو نفر یا یک نفر عادل.

* شنیدن از یک نفر مورد اطمینان و راستگو.

* دیدن در رساله مجتهد.

الف. اگر مجتهد اعلم در مسأله‌ای فتوا نداشته باشد، مقلد می‌تواند به مجتهد دیگری که در آن مسأله فتوا دارد رجوع کند و بنابر احتیاط واجب، باید مجتهدی که به فتوایش رجوع می‌شود از دیگران اعلم باشد.

ب. اگر فتوای مجتهد در مسأله‌ای عوض شود، مقلد باید به فتوای جدید عمل کند و عمل کردن به فتوای گذشته جایز نیست.

۶. بقای بر تقلید

الف. بقای بر تقلید میت اشکال ندارد، یعنی کسی که در زمان حیات مجتهدی به فتاوایش یا بعضی از آن‌ها عمل کرده باشد، می‌تواند بر تقلید او باقی بماند، حتی در مسائلی که در زمان حیات آن مجتهد به آن‌ها

ص: ۳۱

عمل نکرده نیز می‌تواند از وی تقلید کند؛ مثلاً در زمان حیات او به حج نرفته و اکنون پس از مرگ او به حج می‌رود، می‌تواند مناسک حج را مطابق فتوای او عمل کند.

ب. بقای بر تقلید میت باید با اجازه مجتهد زنده باشد؛ یعنی چنانچه به فتوای مجتهد زنده، بقای بر تقلید میت جایز باشد، می‌تواند هم‌چنان از او تقلید کند.

ج. کسی که بر تقلید میت باقی مانده است، در مسائلی که میت فتوا نداده و هم‌چنین در مسائل جدید باید از مجتهد زنده تقلید کند.

۷. عدول از مجتهدی به مجتهد دیگر

* عدول از غیر اعلم به اعلم بنا بر احتیاط، واجب است.

* عدول از مساوی به مساوی، جایز نیست (۱)، در صورتی که به فتوای آن مجتهد عمل کرده باشد.

* عدول از اعلم به غیر اعلم، جایز نیست.

* عدول از مجتهدی که مدتی از او تقلید می‌کرده و اکنون معلوم شده است که اهلیت فتوا نداشته، واجب است.

* عدول از مجتهدی که یکی از شرایط مرجعیت را از دست داده، مثلاً دیوانه شده یا فراموشی به او دست داده، به مجتهد جامع‌الشرایط، واجب است.

* عدول از مجتهدی که تاکنون از او تقلید می‌کرده و اکنون از دنیا

۱- برخی از مراجع تقلید، عدول از مجتهد زنده به مجتهد زنده مساوی را جایز می‌دانند.

ص: ۳۲

رفته است به مجتهد زنده جایز، بلکه احتیاط مستحب است.

* عدول از مجتهد زنده به مجتهد مرده بنابر احتیاط واجب، جایز نیست؛ هر چند قبلاً از او تقلید می‌کرده و پس از مرگ وی به مجتهد زنده رجوع کرده است.

خود آزمایی

۱. تقلید به چه معنی است؟

۲. مرجع تقلید باید دارای چه شرایطی باشد؟

۳. از چه راه‌هایی می‌توانیم مرجع تقلید را بشناسیم؟

۴. در چه شرایطی می‌توان از مجتهدی به مجتهد دیگر عدول کرد؟

۵. در چه شرایطی بقای بر تقلید میت اشکال ندارد؟

ص: ۳۳

وضو

درس سوم: وضو

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- اعمال وضو را بشناسیم و چگونگی انجام آن را بدانیم.
- با شرایط آب وضو و اعضای وضو آشنا شویم.
- به موضوعات ترتیب و موالات در وضو واقف شویم.
- با وضوی جیره آشنا شویم.
- با چیزهایی که باید برای آن‌ها وضو گرفت آشنا شویم.
- مبطلات و مستحبات وضو را بشناسیم.

۱. چگونگی وضو

انسان باید در وضو ابتدا صورت، سپس دست راست و بعد از آن دست چپ را بشوید. بعد از شستن این اعضا، باید با رطوبت کف دست، سر را مسح کند؛ یعنی دست را بر آن بکشد و سپس پای راست و در آخر پای چپ را مسح کند.

ص: ۳۴

۲. اعمال وضو

۱. شستن ۱. صورت از جایی که موی سر رویده تا آخر چانه (طول) و از پهنا فاصله بین شست و انگشت میانه که بر صورت قرار گیرد (عرض).

۲. دست راست

کارهای وضو از آرنج تا نوک انگشتان

۳. دست چپ

۱. سر قسمت جلوی آن، که بالای

پیشانی است.

۲. مسح

۲. پای راست

روی پا از نوک انگشت

تا برآمدگی. (۱) ۳. پای چپ

۳. شرایط آب وضو

الف. وضو با آب نجس و مضاف باطل است، خواه انسان بداند آن آب نجس یا مضاف است یا نداند، و یا فراموش کرده باشد.

ب. آب وضو باید مباح باشد، بنابراین در موارد زیر وضو باطل است:

* وضو گرفتن با آبی که صاحب آن راضی نیست (راضی نبودن او معلوم است).

۱- برخی از مراجع تقلید، مسح روی پا تا آخر آن را لازم می‌دانند.

ص: ۳۵

* آبی که معلوم نیست صاحب آن راضی است یا نه.

* آبی که وقف افراد خاصی است، مانند حوض برخی از مدارس و وضوخانه بعضی از هتل‌ها و مسافرخانه‌ها و...

ج. وضو گرفتن از نهرهای بزرگ، گرچه انسان نداند صاحبان آن‌ها راضی هستند یا نه اشکال ندارد، اما اگر صاحبان آن از وضو گرفتن جلوگیری کنند، احتیاط واجب آن است که وضو نگیرند.

د. اگر آب وضو در ظرفِ غضبی باشد و با آن وضو بگیرد باطل است.

ه. وضو گرفتن با آب‌های داخل مسجد الحرام و مسجد النبی (ص) که مخصوص نوشیدن است جایز نیست.

۴. شرایط اعضای وضو

الف. اعضای وضو در موقع شستن و مسح باید پاک باشد.

ب. اگر چیزی بر اعضای وضو باشد (اعضای شستن) که از رسیدن آب به آن جلوگیری کند، یا بر اعضای مسح است، هرچند از رسیدن آب جلوگیری نکند، برای وضو باید برطرف شود.

ج. خطوط قلم خودکار و لکه‌های رنگ و چربی و کرم در صورتی که رنگ بدون جرم باشد، مانع وضو نیست، ولی اگر جرم داشته باشد (روی پوست را گرفته) باید برطرف شود.

۵. شرایط وضوگیرنده

الف. کسی که می‌داند اگر وضو بگیرد مریض می‌شود و یا می‌ترسد که مریض شود، باید تیمم کند و اگر وضو بگیرد باطل است.
ولی اگر

ص: ۳۶

نداند که آب برای او ضرر دارد و وضو بگیرد و بعد بفهمد که ضرر داشته، وضویش صحیح است.
 ب. وضو باید به قصد قربت انجام شود، یعنی برای انجام فرمان خداوند عالم وضو بگیرد.
 ج. لازم نیست نیت را به زبان آورد، یا از قلب خود بگذرانند، بلکه همین مقدار که می‌داند وضو می‌گیرد کافی است، طوری که اگر از او پرسند، چه می‌کنی؟ بگویند وضو می‌گیرم.

۶. رعایت ترتیب و موالات در وضو

ترتیب

کارهای وضو بدین ترتیب باید انجام شود:

* شستن صورت؛

* شستن دست راست؛

* شستن دست چپ؛

* مسح سر؛

* مسح پای راست؛

* مسح پای چپ؛

اگر ترتیب اعمال وضو به هم بخورد وضو باطل است، حتی اگر پای چپ و راست را همزمان (۱) مسح کند.

۱- به فتوای برخی از مراجع تقلید مسح همزمان پاها اشکال ندارد.

ص: ۳۷

مُوالات

الف. موالات؛ یعنی پشتِ سر هم انجام دادن و فاصله نینداختن بین اعمال وضو.
 ب. اگر بین کارهای وضو به قدری فاصله شود که وقتی می‌خواهد جایی را بشوید یا مسح کند رطوبت جاهایی که پیش از آن شسته یا مسح کرده، خشک شده باشد، وضو باطل است.

۷. وضوی جبیره‌ای

اشاره

تعریف جبیره: دوایی که بر زخم می‌زنند و چیزی که با آن زخم را می‌بندند، «جبیره» نام دارد.
 الف. شخصی که بر اعضای وضویش، زخم یا شکستگی است؛ اگر بتواند به طور معمول وضو بگیرد، باید به طور معمول وضو بگیرد. مثلاً؛

۱. روی زخم باز است و آب برای آن ضرر ندارد.
  ۲. روی زخم بسته است، ولی باز کردن آن امکان دارد و آب ضرر ندارد.
- ب. چنانچه زخم بر صورت یا دست‌هاست و روی آن باز است و آب ریختن روی آن ضرر دارد، اگر اطراف آن را بشوید کافی است.
- ج. اگر زخم یا شکستگی در جلوی سر یا روی پاهاست (محل مسح) و روی آن باز است، چنانچه نتواند آن را مسح کند، باید پارچه پاکی روی آن بگذارد و روی پارچه را با تری آب وضو که در دست مانده، مسح کند.

ص: ۳۸

کیفیت انجام وضوی جبیره‌ای

در وضوی جبیره‌ای، باید جاهایی که شستن یا مسح آن امکان دارد به‌طور معمول بشوید یا مسح کنید، و مواردی که امکان ندارد، دست تر بر جبیره بکشد.

۸. چیزهایی که باید برای آن‌ها وضو گرفت

۱. شرط صحت عمل، ۱. نماز (به جز نماز میت)
- یعنی اگر آن عمل بدون ۲. اجزای فراموش شده نماز (سجده و تشهد) وضو انجام شود، صحیح ۳. طواف نیست ۱. مس نوشته قرآن
۲. شرط جواز عمل؛ ۲. مس اسم خداوند و صفات خاص او وضو یعنی آگ— ر آن عمل ۳. به احتیاط واجب مس اسم انبیا و ائمه: بدون وضو انجام گیرد و ملائکه حرام است
۳. شرط کمال عمل؛ یعنی برای درک ثواب یا ثواب بیشتر مانند قرائت قرآن
۴. رفع کراهت عمل، مانند غذا خوردن در حال جنابت که با وضو کراهت آن رفع می‌شود.

۸. مبطلات وضو

- الف. خارج شدن ادرار یا مدفوع از انسان.
- ب. خارج شدن باد معده و روده از مخرج غائط.
- ج. خواب، چنانچه گوش نشنود و چشم نبیند.
- د. چیزهایی که عقل را از بین می‌برد؛ مانند دیوانگی، مستی، بیهوشی.

ص: ۳۹

ه. استحاضه زنان.

و. آنچه سبب غسل شود؛ مانند جنابت و مسّ میت.

۹. مواردی که وضو گرفتن مستحب است

* برای نماز میت.

* رفتن به مسجد و حرم امامان.

* خواندن قرآن.

* همراه داشتن قرآن.

* خوابیدن.

* رساندن جایی از بدن به جلد یا حاشیه قرآن.

* زیارت اهل قبور.

خودآزمایی

۱. به چه ترتیب باید وضو بگیریم؟

۲. آب وضو باید دارای چه شرایطی باشد؟

۳. شرایط اعضای وضو را بنویسید.

۴. وضوگیرنده باید چه شرایطی داشته باشد؟

۵. منظور از موالات در وضو چیست؟

۶. در چه شرایطی وضوی جبیره باید بگیریم؟

۷. در چه مواردی وضو گرفتن مستحب است؟

ص: ۴۰

غسل

ص: ۴۱

درس چهارم: غسل**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با انواع غسل آشنا شویم.
  - شرایط صحیح بودن غسل را بدانیم.
  - موارد وجوب غسل واجب را بشناسیم.
  - کارهایی را که بدون غسل نباید انجام دهیم، بدانیم.
- در غسل باید تمام بدن و سر و گردن شسته شود، خواه غسل واجب باشد مانند جنابت، و یا مستحب مانند غسل جمعه، به عبارت دیگر تمام غسل‌ها در نحوه انجام فرقی ندارند مگر در نیت.

۱. انواع غسل (به لحاظ انجام دادن)

غسل را به دو صورت می‌توان انجام داد: «ترتیبی» و «ارتماسی».

در غسل ترتیبی ابتدا سر و گردن شسته می‌شود، سپس نیمه راست بدن و بعد از آن نیمه چپ.

ص: ۴۲

در غسل ارتماسی تمام بدن یک‌باره در آب قرار می‌گیرد. پس در غسل ارتماسی باید آب به قدری باشد که انسان بتواند تمام بدن را زیر آب فرو ببرد.

۱. ترتیبی اول سر و گردن

و سپس نیمه راست بدن

و بعد از آن نیمه چپ بدن را بشوید؛

نحوه انجام با نیت غسل یک‌باره زیر آب می‌رود به طوری که غسل تمام بدن در آب قرار گیرد؛

۲. ارتماسی یا به تدریج زیر آب می‌رود که در نهایت تمام بدن در آب قرار گیرد؛

و یا زیر آب رفته و در آب به نیت غسل بدن را تکان می‌دهد.

۲. غسل‌های واجب (جنابت- مسّ میت)

اشاره

غسل جنابت

چگونه انسان جنب می‌شود؟

کم باشد یا زیاد

۱. بیرون آمدن منی

عوامل در خواب باشد یا بیداری

جنابت

با حلال باشد یا با حرام

۲. جماع (آمیزش)

منی بیرون بیاید یا نیاید

ص: ۴۳

غسل مسّ میت

- الف. اگر کسی جایی از بدن خود را به بدن انسان مرده‌ای که سرد شده و غسلش نداده‌اند برساند، باید غسل مسّ میت کند.
- ب. در این موارد مسّ بدن انسان مرده سبب غسل نمی‌شود:
- * انسانی که در میدان نبرد به شهادت رسیده است، در صورتی که در میدان جان دهد؛
  - * مرده‌ای که بدنش گرم است و هنوز سرد نشده است؛
  - * مرده‌ای که غسلش داده‌اند؛
- ج. غسل مسّ میت را باید مانند غسل جنابت انجام دهند، ولی کسی که غسل مسّ میت کرده، اگر بخواهد نماز بخواند، باید وضو هم بگیرد. (۱) د. اگر چند میت را مسّ کند یا یک میت را چند بار مسّ نماید، یک غسل کافی است.
- ه. برای کسی که بعد از مسّ میت غسل نکرده است، توقف در مساجد و خواندن سوره‌هایی که سجده واجب دارد مانعی ندارد، ولی برای نماز و مانند آن باید غسل کند و وضو هم بگیرد.

۳. شرایط صحیح بودن غسل

- الف. تمام شرطهایی که برای صحیح بودن وضو گفته شد، در صحیح بودن غسل هم شرط است، به جز موالات، و هم چنین لازم نیست بدن را از بالا به پایین بشوید.

۱- به فتوای برخی از مراجع معظم تقلید با غسل واجب، مثل غسل مسّ میت نیز می‌توان نماز خواند و وضو لازم نیست.

ص: ۴۴

- ب. کسی که چند غسل بر او واجب است، می‌تواند به نیت همه آنها یک غسل بجا آورد.
- ج. کسی که غسل جنابت کرده، نباید برای نماز وضو بگیرد، ولی با غسل‌های دیگر نمی‌شود نماز خواند و باید وضو هم بگیرد. (۱)
- د. در غسل ارتماسی باید تمام بدن پاک باشد، ولی در غسل ترتیبی پاک بودن تمام بدن لازم نیست و اگر هر قسمتی را پیش از غسل دادن همان قسمت، تطهیر کند کافی است.
- ه. غسل جبیره‌ای مثل وضوی جبیره‌ای است، ولی بنابر احتیاط واجب باید آن را ترتیبی بجا آورد.
- و. کسی که روزه واجب گرفته، نمی‌تواند در حال روزه غسل ارتماسی انجام دهد، چون روزه‌دار نباید تمام سر را در آب فرو برد، ولی اگر از روی فراموشی غسل ارتماسی کند صحیح است.
- ز. در غسل لازم نیست تمام بدن با دست شسته شود، و چنانچه با نیت غسل، آب به تمام بدن برسد کافی است.

۴. کارهایی که بر فرد جنب حرام است

- الف. رساندن جایی از بدن به خط قرآن، اسم خداوند و بنابر احتیاط واجب اسامی پیامبران و ائمه و حضرت زهرا (علیهم السلام).
- ب. رفتن به مسجدالحرام و مسجدالنبی (ص) هر چند از یک در داخل شود و از در دیگر بیرون رود.

۱- به فتوای برخی از مراجع تقلید با غسل‌های واجب و برخی از غسل‌های مستحب نیز می‌توان نماز خواند و نیاز به وضو نیست.

ص: ۴۵

ج. توقف در مساجد.

د. گذاشتن چیزی در مسجد هر چند از بیرون مسجد باشد.

ه. خواندن سوره‌هایی از قرآن که سجده واجب دارد، حتی یک حرف از آن.

و. توقف در حرم امامان (علیهم السلام) بنا بر احتیاط واجب.

* سوره‌های سجده دار قرآن عبارت‌اند از:

- سوره شماره ۳۲ (سوره سجده)؛

- سوره شماره ۴۱ (سوره فصلت)؛

- سوره شماره ۵۳ (سوره نجم)؛

- سوره شماره ۹۶ (عَلَق).

* اگر جنب از یک در مسجد وارد شود و از در دیگر خارج شود (عبور بدون توقف) مانع ندارد، به جز مسجدالحرام و مسجدالنبی

که عبور هم جایز نیست.

* اگر شخصی در خانه‌اش مکانی را برای نماز قرار دهد و هم‌چنین نمازخانه مؤسسه‌ها و ادارات، حکم مسجد ندارد.

خودآزمایی

۱. انواع غسل کدامند؟

۲. غسل ترتیبی را چگونه باید انجام دهیم؟

۳. غسل‌های واجب کدامند؟

۴. در چه مواردی غسل مس میت واجب می‌گردد؟

۵. شرایط صحیح بودن غسل کدامند؟

۶. چه کارهایی بر فرد جنب حرام است؟

ص: ۴۶

تیم

ص: ۴۷

درس پنجم: تیمم**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با مواردی که می‌توانیم تیمم کنیم آشنا شویم.
- با چگونگی تیمم آشنا شویم.
- با شرایط صحیح بودن تیمم آشنا شویم.
- چند نمونه از احکام تیمم را بدانیم.

۱. مواردی که به‌جای وضو و غسل باید تیمم کرد

الف. اگر آب نباشد؛

ب. دسترسی به آب نباشد؛

ج. آب برای بدن ضرر داشته باشد؛

د. وقت کافی برای غسل یا وضو نباشد.

۲. چگونگی تیمم

الف. زدن کف دو دست با هم بر چیزی که تیمم بر آن صحیح است.

ب. کشیدن هر دو دست بر تمام پیشانی و دو طرف آن، از جایی که موی سر رویده است، تا روی ابروها و بالای بینی.

ص: ۴۸

ج. کشیدن کف دست چپ بر تمام پشت دست راست.

د. کشیدن کف دست راست بر تمام پشت دست چپ. (۱) یادآوری: تمام کارهای تیمم باید با قصد تیمم و برای اطاعت از دستور الهی انجام شود، و هم‌چنین باید معلوم کند که تیمم به‌جای وضو است یا غسل.

۳. چیزهایی که تیمم بر آنها صحیح است

* خاک؛

* ریگ؛

* اقسام سنگ‌ها مانند: سنگ سیاه، سنگ مرمر، سنگ گچ (قبل از پخته شدن)، سنگ آهک (قبل از پخته شدن)؛

* گل پخته مانند: آجر، کوزه.

۴. شرایط صحیح بودن تیمم

* اعضای تیمم، یعنی پیشانی و دست‌ها پاک باشد.

* پیشانی و پشت دست‌ها را از بالا به پایین مسح کند.

* چیزی که بر آن تیمم می‌کند پاک و مباح باشد.

* ترتیب را رعایت کند.

* موالات را رعایت کند.

* چیزی بین دست و پیشانی و هم‌چنین کف دست و پشت دست در هنگام مسح فاصله نباشد.

۱- به فتوای برخی از فقها در تیمم بدل از غسل، یک بار باید دست بر زمین بزند و بر پیشانی بکشد و بار دیگر بر زمین بزند و بر دست‌ها بکشد.

۵. احکام تیمم

الف. تیممی که به جای وضو است با تیممی که به جای غسل است فرقی ندارد مگر در نیت.
 ب. کسی که به جای وضو تیمم کرده است، اگر یکی از چیزهایی که وضو را باطل می‌کند از او سر بزند تیممش باطل می‌شود.
 ج. کسی که به جای غسل تیمم کرده است هرگاه یکی از اسباب غسل، مثل جنابت یا مسّ میت پیش آید تیممش باطل می‌شود.
 د. تیمم در صورتی صحیح است که نتواند وضو بگیرد یا غسل کند، بنابراین اگر بدون عذر تیمم کند صحیح نیست؛ و اگر عذر داشته باشد و برطرف شود، مثلاً آب نداشته و آب پیدا کند، تیمم او باطل می‌شود.
 ه. اگر به جای غسل جنابت تیمم کند، لازم نیست برای نماز وضو بگیرد، ولی اگر به جای غسل‌های دیگر تیمم کند، با آن تیمم نمی‌تواند نماز بخواند و باید برای نماز وضو بگیرد و اگر نتواند وضو بگیرد، باید تیمم دیگری به جای وضو انجام دهد.
 خود آزمایی

۱. در چه مواردی به جای وضو یا غسل می‌توانیم تیمم کنیم؟

۲. تیمم را چگونه باید انجام دهیم؟

۳. تیمم بر چه چیزهایی صحیح است؟

۴. شرایط صحیح بودن تیمم کدامند؟

۵. در چه مواردی تیمم باطل می‌گردد؟

ص: ۵۰

نماز

ص: ۵۱

درس ششم: نماز**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- به اهمیت نماز پی ببریم.
- چگونگی پوشش در نماز را بدانیم.
- با شرایط لباس و مکان نمازگزار آشنا شویم.
- با احکام نماز آشنا شویم.

۱. اهمیت نماز

نماز، بهترین حالت بندگی خداست و در میان اعمال واجب، دارای اهمیت ویژه‌ای است. نماز، دستور خداوند بزرگ برای انسان‌های پاک و وارسته است و نمازخواندن، اطاعت فرمان اوست. نماز، بهترین شیوه ارتباط با خالق یکتا و جلوه‌ای از عبادت انسان در پیشگاه اوست.

ص: ۵۲

نماز، مانند نهر آبی است که نمازگزار، روزی پنج مرتبه خود را در آن شست و شو می‌دهد.

۲. مقدمات نماز

برای نماز خواندن آمادگی لازم است. مسائلی که به‌عنوان آمادگی برای نماز، پیش از نماز باید مراعات شود «مقدمات نماز» نام دارد.

مسائل مربوط به نماز را به سه دسته تقسیم کرده‌اند: الف) مقدمات؛ ب) مقارنات؛ ج) خلل و احکام متفرقه.

۳. پوشش در نماز (آقایان و بانوان)

الف. مردان باید عورت را بپوشانند و بهتر است از ناف تا زانو را بپوشانند.

ب. زنان باید تمام بدن را بپوشانند به‌جز:

* دست‌ها تا مچ؛

* پاها تا مچ؛

* صورت به‌مقداری که در وضو باید شسته شود.

ج. بر زنان پوشاندن دست‌ها و پاها و صورت به‌مقداری که در مسأله پیش گفته شد در نماز واجب نیست، گرچه پوشاندن آن هم مانع ندارد ولی از نگاه نامحرم پاها را باید بپوشانند.

۴. مکان نمازگزار

مکانی که انسان در آن نماز می‌خواند باید دارای شرایط زیر باشد:

ص: ۵۳

- * مباح باشد (غصبی نباشد).
- * ثابت باشد (مانند اتومبیل در حال حرکت نباشد).
- * تنگ و سقف آن کوتاه نباشد تا بتواند قیام و رکوع و سجود را به‌طور صحیح انجام دهد.
- * جایی که پیشانی را می‌گذارد (در حال سجده) پاک باشد.
- * مکان نمازگزار اگر نجس است، طوری تر نباشد که به بدن یا لباس وی سرایت کند.
- * جایی که پیشانی را می‌گذارد (در حال سجده) از جای زانوها و بنا بر احتیاط واجب از جای انگشتان پا، بیش از چهار انگشت بسته، پست‌تر یا بلندتر نباشد.

احکام مکان نمازگزار

- الف. نماز خواندن در مکان غصبی (مثلاً در خانه‌ای که بدون اجازه صاحب‌خانه وارد شده است) باطل است.
- ب. در حال ناچاری نماز خواندن بر چیزی که حرکت می‌کند؛ مانند قطار و هواپیما و در جایی که سقف آن کوتاه است و یا جایش تنگ است؛ مانند سنگر و بر مکان ناهموار اشکال ندارد.
- ج. انسان باید رعایت ادب را بکند و جلوتر از قبر پیغمبر (ص) و امام (ع) نماز نخواند.
- د. مستحب است، انسان نماز را در مسجد بخواند، و در اسلام بر این مسأله سفارش بسیار شده است.

ص: ۵۴

۵. قبله

الف. خانه کعبه، که در شهر مکه و در مسجدالحرام قرار دارد، «قبله» است و نماز گزار باید رو به آن نماز بخواند.
ب. کسی که بیرون شهر مکه و دور از آن است اگر طوری بایستد که بگویند رو به قبله نماز می‌خواند کافی است.

۶. نماز در مسجدالحرام

در برخی روایات، آمده است که ثواب یک رکعت نماز در مسجدالحرام، معادل صد هزار رکعت و در مسجدالنبی (ص) معادل ده هزار رکعت نماز در جای دیگر است. چه به جا و مناسب است که زائران محترم از این فرصت به خوبی استفاده کنند و نمازهای واجب، بلکه مستحب را در این مکان‌های شریف بجای آورند و از پاداش بسیار زیاد آن بهره‌مند گردند.

۷. لباس نماز گزار**اشاره**

لباس نماز گزار باید این شرایط را دارا باشد:

- * پاک باشد (نجس نباشد).
- * مباح باشد (غصبی نباشد).
- * از اجزای مردار نباشد؛ مثلاً از پوست حیوانی که مطابق دستور اسلام کشته نشده است تهیه نشده باشد، حتی کمر بند و کلاه.
- * از حیوان حرام گوشت نباشد؛ مثلاً از پوست پلنگ یا خوک تهیه نشده باشد.

ص: ۵۵

* اگر نماز گزار مرد است، لباس او طلاباف یا ابریشم خالص نباشد و نیز نماز خواندن با انگشتر و حلقه طلا باطل است. از شرایط بالا آن چه ممکن است برای هرکس پیش آید شرط اول است، چون کمتر کسی است که با لباس غضبی یا با لباسی که از اجزای مردار تهیه شده نماز بخواند، بنابراین به توضیح شرط اول می‌پردازیم. یادآوری: علاوه بر لباس، بدن نماز گزار نیز باید پاک باشد.

مواردی که نماز خواندن با بدن یا لباس نجس باطل است

- * عمداً با بدن یا لباس نجس نماز بخواند؛ یعنی با این که می‌داند بدن یا لباسش نجس است با همان حال نماز بخواند.
- * در یاد گرفتن مسأله کوتاهی کرده و به جهت ندانستن مسأله با بدن یا لباس نجس نماز خوانده است.
- * نجس بودن بدن یا لباس را می‌دانسته، ولی هنگام نماز فراموش کرده و با آن نماز خوانده است.

مواردی که اگر با بدن یا لباس نجس نماز بخواند صحیح است

- * نداند بدن یا لباسش نجس است و بعد از نماز متوجه شود.
- * به واسطه زخمی که در بدن اوست، بدن یا لباسش نجس شده و آب کشیدن یا عوض کردن آن هم دشوار است.
- * لباس یا بدن نماز گزار به خون نجس شده است، ولی مقدار آلودگی کمتر از درهم (۱) است.

۱- یک درهم تقریباً به اندازه یک بند انگشت است.

ص: ۵۶

* ناچار باشد که با بدن یا لباس نجس نماز بخواند؛ مثلاً آب برای تطهیر ندارد.

راهنمایی

حجاج عزیز باید توجه داشته باشند که لباس احرام هم مانند لباس نماز گزار باید پاک باشد، بنابراین در مدت اعمال، مواظب باشند که لباس احرامشان نجس نشود، به ویژه در عرفات، مشعر، منی و قربانگاه که احتمال آن زیادتر است و چنانچه نجس شد، باید آن را تطهیر یا تعویض کنند و بهتر است لباس احرامی نیز اضافه همراه داشته باشند.

خودآزمایی

۱. اهمیت نماز را مختصراً بیان کنید.
۲. پوشش نماز گزار چگونه باید باشد؟
۳. مکان نماز گزار باید چه شرایطی داشته باشد؟
۴. لباس نماز گزار باید دارای چه شرایطی باشد؟
۵. مکان نماز باید دارای چه شرایطی باشد؟
۶. در چه مواردی خواندن نماز با لباس نجس صحیح است؟

ص: ۵۷

درس هفتم: واجبات نماز و نمازهای واجب و مستحب

اشاره

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با واجبات نماز آشنا شویم.
- نمازهای واجب و مستحب را بشناسیم.
- فرق بین رکن و غیر رکن را بدانیم.
- با چگونگی نماز حاجت و غفیله آشنا شویم.
- نمازهای نافله و نمازهای یومیه را بدانیم.
- چگونگی خواندن نماز شب را بلد باشیم.

۱. واجبات نماز

الف. نماز با گفتن «اللَّهُ أَكْبَرُ» شروع می‌شود و با سلام به پایان می‌رسد.

ب. آنچه در نماز انجام می‌شود یا واجب است و یا مستحب.

ص: ۵۸

ج. واجبات نماز، یازده چیز است که برخی رکن و برخی غیر رکن است.

۱. نیت

۲. قیام

رکن ۳. تکبیره الاحرام

۴. رکوع

واجبات ۵. سجود

نماز ۶. قرائت

۷. ذکر

۸. تشهد

غیر رکن ۹. سلام

۱۰. ترتیب

۱۱. موالات

۲. فرق بین رکن و غیر رکن

ارکان نماز، اجزاء اساسی آن به‌شمار می‌آید و چنانچه یکی از آنها بجا آورده نشود و یا اضافه شود، هرچند بر اثر فراموشی هم باشد، نماز باطل است.

واجبات دیگر، گرچه انجام آنها لازم است، ولی چنانچه از روی فراموشی، کم یا زیاد شود نماز باطل نیست.

ص: ۵۹

۳. نمازهای واجب

۱. صبح
۲. ظهر
۱. هر روز (یومیه) ۳. عصر
۱. واجب ۴. مغرب
۵. عشاء
۱. آیات
۲. نماز ۲. طواف واجب
۲. مقطعی ۳. میت
۴. قضای پدر بر پسر بزرگ‌تر
۵. نمازی که با نذر واجب می‌شود
۲. مستحب: نمازهای مستحب بسیار است.

۴. نمازهای مستحب**اشاره**

- الف. نماز مستحب را «نافله» گویند.
- ب. نمازهای مستحب بسیار است و این نوشته گنجایش تمام آنها را ندارد؛ اما برخی از آنها را که اهمیت بیشتری دارد، ذکر می‌کنیم:

نماز غُفیله

یکی از نمازهای مستحبی، نماز «غُفیله» است که پس از نماز مغرب خوانده می‌شود.

ص: ۶۰

نماز غُفلیه دو رکعت است؛ در رکعت اول، پس از حمد، به جای سوره، این آیه خوانده می‌شود:

(وَذَا التُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغَاضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ). (۱)

و در رکعت دوم پس از حمد، به جای سوره، این آیه خوانده می‌شود:

(وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقِهِ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حِجَّةَ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ

وَلَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ). (۲)

و در قنوت آن، این دعا خوانده می‌شود:

«اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِمَفَاتِحِ الْغَيْبِ الَّتِي لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا أَنْتَ أَنْ تُصَلِّيَ عَلَيَّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَأَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي (۳) اللَّهُمَّ أَنْتَ وَلِيَّ

نِعْمَتِي وَالْقَادِرُ عَلَى طَلْبَتِي، تَعَلَّمْ حَاجَتِي، فَأَسْأَلُكَ بِحَقِّ مُحَمَّدٍ، وَآلِ مُحَمَّدٍ، عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ السَّلَامُ، لَمَّا قَضَيْتَهَا لِي».

نافله نمازهای روزانه

نماز تعداد رکعت‌های نافله وقت نافله

۱- انبیاء: ۸۷

۲- انعام: ۵۹

۳- به جای جمله «أَنْ تَغْفِرَ لِي ذُنُوبِي» می‌تواند حاجت دیگری از خدا بخواند.

ص: ۶۱

نماز صبح دو رکعت قبل از نماز صبح

نماز ظهر چهار رکعت نماز دو رکعتی (۸ رکعت) پس از نماز ظهر

نماز عصر چهار رکعت نماز دو رکعتی (۸ رکعت) پس از نماز عصر

نماز مغرب دو رکعت نماز دو رکعتی (۴ رکعت) پس از نماز مغرب

نماز عشاء دو رکعت نشسته پس از نماز عشاء

هفده رکعت نماز واجب که در شبانه‌روز خوانده می‌شود، (در غیر سفر و روز جمعه) ۲۳ رکعت نافله دارد که به‌علاوه ۱۱ رکعت

نماز شب، جمعاً ۳۴ رکعت می‌شود؛ یعنی دو برابر تعداد رکعت‌های نماز واجب.

دو مسأله

۱. در روز جمعه، بر شانزده رکعت نافله ظهر و عصر چهار رکعت اضافه می‌شود؛ یعنی هر نماز ده رکعت نافله دارد.

۲. نافله ظهر و عصر را در سفر نباید خواند؛ ولی نافله عشاء را به نیت این که شاید مطلوب باشد، (به قصد رجاء) می‌توان خواند.

نماز شب

یکی از نمازهای مستحب که ثواب بسیار زیادی دارد، نماز شب است.

نماز شب ۱۱ رکعت است که بدین ترتیب خوانده می‌شود:

دو رکعت به نیت نافله شب.

دو رکعت به نیت نافله شب.

ص: ۶۲

- دو رکعت به نیت نافله شب.
- دو رکعت به نیت نافله شب.
- دو رکعت به نیت نافله شَفْع.
- یک رکعت به نیت نافله وَثْر.

وقت نماز شب

۱. وقت نماز شب از نصف شب است تا اذان صبح و بهتر است نزدیک اذان صبح خوانده شود.
  ۲. مسافر و کسی که برای او سخت است نافله شب را بعد از نصف شب بخواند، می‌تواند آن را در اول شب بجا آورد.
- نماز شب، به ویژه نافله وَثْر، آداب خاصّ و مستحبات زیادی دارد که در کتاب‌های مفصّل فقهی و ادعیه آمده است، و اگر انسان بتواند آن‌ها را نیز بجا آورد، ثواب بیشتری خواهد داشت.

خودآزمایی

۱. واجبات نماز کدام است؟
۲. ارکان نماز را نام ببرید.
۳. بین رکن و غیر رکن چه تفاوتی وجود دارد؟
۴. چه نوع نمازهایی را نافله می‌گویند؟
۵. وقت نافله نمازهای یومیه چه موقع است؟

ص: ۶۳

مبطلات نماز و شکایات

درس هشتم: مبطلات نماز و شکایات**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با مبطلات نماز آشنا شویم.
- شکایات نماز را بدانیم.
- با چگونگی نماز احتیاط آشنا شویم.
- تفاوت نماز احتیاط با نمازهای دیگر را بدانیم.
- با شرایط و چگونگی اجرای سجده سهو آشنا شویم.
- در سنانه احکام مبتلا به حجاج؛؛ ص ۶۳
- با مستحبات نماز آشنا شویم.
- مکروهات نماز را بدانیم.

۱. مبطلات نماز

آن‌گاه که نماز گزار، تکبیره الاحرام می‌گوید و نماز را شروع می‌کند تا پایان آن، بعضی از کارها بر او حرام می‌شود که اگر در نماز یکی از آن‌ها را انجام دهد نمازش باطل است. مهم‌ترین آن‌ها عبارت است از:

* خوردن و آشامیدن.

ص: ۶۴

* سخن گفتن.

* خندیدن.

* گریستن.

* روی از قبله برگرداندن.

* کم یا زیاد کردن ارکان نماز.

* بر هم زدن صورت نماز.

۲. شکایات نماز

اشاره

برای شک در نماز احکام خاصی است و بیان تمام موارد آن از حدّ این جزوه خارج است ولی به طور مختصر به بیان اقسام شک و احکام هر کدام می‌پردازیم:

شک در اجزای نماز

الف: اگر در انجام جزئی از اجزای نماز شک کند، یعنی نمی‌داند آن جزء را بجا آورده است یا نه، اگر جزء بعدی را شروع نکرده است، یعنی هنوز از محل آن جزء نگذشته است، باید آن را بجا آورد. ولی اگر بعد از داخل شدن در جزء بعدی شک پیش آمده است، یعنی از محل آن گذشته است، به چنین شکی اعتنا نمی‌شود و نماز را ادامه می‌دهد و صحیح است.

ب: اگر در صحت جزئی از نماز شک کند، یعنی نمی‌داند جزئی را که بجا آورده، صحیح انجام شده است یا نه، در این صورت به شک خود اعتنا نمی‌کند، یعنی بنا می‌گذارد بر صحیح بودن آن و نماز را ادامه می‌دهد و صحیح است.

ص: ۶۵

شک در رکعات (۱) شک‌هایی که نماز را باطل می‌کند:

۱. اگر در نماز دو رکعتی و سه رکعتی، مثل نماز صبح یا در نماز مغرب، شک در رکعت پیش آید نماز باطل است.
۲. شک بین یک و بیشتر از یک؛ یعنی اگر شک کند یک رکعت خوانده یا بیشتر، نماز باطل است.
۳. اگر در نماز نداند چند رکعت خوانده، نماز باطل است.

شک در رکعت‌های نماز چهار رکعتی

شک در حال قیام در رکوع بعد از رکوع در سجده بعد از سجده‌ها در حالت نشسته وظیفه نماز گزار در مواردی که نماز صحیح می‌باشد

بین ۲ و ۳ باطل باطل باطل باطل صحیح بنا بر سه گذاشته و یک رکعت دیگر می‌خواند و پس از سلام، یک رکعت نماز احتیاط ایستاده، یا دو رکعت نشسته می‌خواند.

بین ۲ و ۴ باطل باطل باطل باطل صحیح بنا بر چهار می‌گذارد و نماز را تمام می‌کند و بعد از نماز دو رکعت نماز احتیاط ایستاده می‌خواند.

بین ۳ و ۴ صحیح صحیح صحیح صحیح بنا بر چهار می‌گذارد و نماز را تمام می‌کند و بعد از نماز یک رکعت نماز احتیاط ایستاده یا دو رکعت نشسته می‌خواند.

۱- شک در رکعات نماز موارد دیگری نیز دارد، اما چون پیش آمدن آن موارد بسیار کم است، از بیان آن‌ها صرف نظر شد. برای آشنایی می‌توانید به رساله توضیح المسائل، مسائل ۱۱۶۵ تا ۱۲۰۰ مراجعه کنید.

ص: ۶۶

شک در حال قیام در رکوع بعد از رکوع در سجده بعد از سجده‌ها در حالت نشسته وظیفه نماز گزار در مواردی که نماز صحیح می‌باشد

بین ۴ و ۵ صحیح باطل باطل صحیح اگر در حال قیام شک پیش آمده است، بدون رکوع می‌نشیند و نماز را تمام می‌کند و یک رکعت نماز احتیاط ایستاده یا دو رکعت نشسته می‌خواند و اگر در حالت نشسته پیش آمده است، بنا را بر چهار می‌گذارد و نماز را تمام می‌کند و بعد از نماز دو سجده سهو بجا می‌آورد.

* شک‌هایی که نباید به آن‌ها اعتنا کرد

الف. در نماز مستحبی.

ب. در نماز جماعت؛ که توضیح این دو خواهد آمد.

ج. پس از سلام نماز؛ یعنی اگر بعد از تمام شدن نماز، شک در رکعت یا اجزاء پیش آید، لازم نیست نماز را دوباره بخواند.

د. بعد از گذشت وقت نماز، یعنی اگر پس از گذشت وقت نماز، شک کند که نماز را خوانده است یا نه، خواندن آن نماز لازم نیست.

* یادآوری

- اگر در تعداد رکعت‌های نماز مستحبی شک کند، بنا بر دو می‌گذارد، چون تمام نمازهای مستحبی - به جز نماز وتر و اعرابی - دورکعتی است، پس اگر شک بین یک و دو یا دو و بیشتر از آن پیش

ص: ۶۷

آید، بنا بر دو می‌گذارد و نماز صحیح است.

- در نماز جماعت، اگر امام جماعت شك کند، ولی مأوم شك نداشته باشد و مثلاً با گفتن «الله اکبر» امام را مطلع کند، امام جماعت به شك خود اعتنا نمی‌کند و هم‌چنین اگر مأوم شك کند، ولی امام جماعت شك نداشته باشد، همان‌گونه که امام جماعت نماز را انجام می‌دهد، او هم عمل می‌کند و صحیح است.

- اگر یکی از شك‌هایی که نماز را باطل می‌کند پیش آید، باید کمی فکر کند و چنان‌چه چیزی یادش نیامد و شك باقی ماند، نماز را به هم می‌زند و دوباره شروع می‌کند.

۳. نماز احتیاط

اشاره

الف. در مواردی که نماز احتیاط واجب می‌شود، مثل شك بین ۳ و ۴، باید بعد از سلام نماز، بدون آن که صورت نماز را به هم بزنند و یا مبطلی از مبطلات نماز را انجام دهد، برخیزد و بدون اذان و اقامه تکبیر بگوید و نماز احتیاط را بخواند.

فرق نماز احتیاط با نمازهای دیگر

* نیت آن را نباید به زبان آورد.

* سوره و قنوت ندارد (هرچند دو رکعتی باشد).

* حمد را باید آهسته بخواند (بنابر احتیاط واجب).

ب. اگر یک رکعت نماز احتیاط، واجب باشد، پس از سجده‌ها، تشهد می‌خواند و سلام می‌دهد و اگر دو رکعت واجب شده باشد، نباید

ص: ۶۸

در رکعت اول تشهد و سلام بخواند، بلکه باید یک رکعت دیگر هم (بدون تکبیره الاحرام) بخواند و در پایان رکعت دوم تشهد می‌خواند و سلام می‌دهد.

۴. سجده سهو

الف. در مواردی که سجده سهو واجب می‌شود، مانند شك بین ۴ و ۵ در حالت نشسته، باید بعد از سلام نماز، به سجده رود و بگوید: «بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ» و بهتر است بگوید: «بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَ رَحْمَةُ اللَّهِ وَ بَرَكَاتُهُ» و بعد بنشیند و دوباره به سجده‌رود و یکی از ذکرهای بالا را بگوید، سپس بنشیند و تشهد و سلام را بجا آورد.
ب. سجده سهو تکبیره الاحرام ندارد.

۵. مستحبات نماز

الف. تکبیره الاحرام

مستحب است نماز گزار موقع گفتن تکبیره الاحرام و تکبیرهای بین نماز، دست‌ها را تا مقابل گوش‌ها بالا ببرد.

ب. قرائت

در حال قرائت این امور مستحب است:

۱. در رکعت اول پیش از حمد بگوید: «أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ».
۲. در رکعت اول و دوم نماز ظهر و عصر «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» را

ص: ۶۹

بلند بگوید.

۳. حمد و سوره را شمرده بخواند و در آخر هر آیه وقف کند، یعنی آن را به آیه بعد نچسباند.

۴. در حال خواندن حمد و سوره به معنای آن توجه داشته باشد.

۵. در تمام نمازها در رکعت اول، سوره «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ» و در رکعت دوم سوره «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» را بخواند.

ج. رکوع

برخی از مستحبات رکوع بدین شرح است:

۱. ذکر رکوع را سه یا پنج یا هفت مرتبه، بلکه بیشتر بگوید.

۲. پیش از رفتن به رکوع در حالی که ایستاده است تکبیر بگوید.

۳. در حال رکوع بین دو قدم (روی زمین) را نگاه کند.

۴. پیش از ذکر رکوع یا بعد از آن صلوات بفرستد.

۵. پس از رکوع، هنگامی که ایستاد و بدن آرام گرفت، بگوید: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ».

د. سجده

۱. طول دادن سجده‌ها مستحب است.

۲. صلوات فرستادن در سجده‌ها مستحب است.

۳. گفتن «استغفر الله ربی و أتوبُ الیه» پس از سجده اولی در حالی که بدن آرام گرفت، مستحب است.

۴. و در این موارد مستحب است تکبیر بگوید:

- بعد از رکوع و قبل از سجده.

ص: ۷۰

- پس از سجده اول، در حالی که نشست و بدنش آرام گرفت.

- پیش از سجده دوم، در حالی که نشسته است و بدنش آرام است.

- بعد از سجده دوم.

ه. قنوت نماز

۱. مستحب است در رکعت دوم نماز بعد از حمد و سوره و پیش از رکوع، قنوت بخواند، یعنی دست‌ها را بلند کند و مقابل صورت بگیرد و دعا یا ذکر بخواند.

۲. در قنوت هر ذکر بگوید اگرچه یک «سُبْحَانَ اللَّهِ» باشد، کافی است و می‌تواند این دعا را بخواند: «رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ فِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ».

و. تعقیب نماز

تعقیب- در بحث نماز- یعنی مشغول شدن به ذکر و دعا و قرآن بعد از سلام نماز.

۱. بهتر است در حال تعقیب رو به قبله باشد.

۲. لازم نیست تعقیب به عربی باشد، ولی بهتر است چیزهایی را که در کتاب‌های دعا دستور داده‌اند بخواند.

۳. گفتن تسبیحات حضرت زهرا (س) یعنی: ۳۴ مرتبه «اللَّهُ أَكْبَرُ»، ۳۳ مرتبه «الْحَمْدُ لِلَّهِ» و ۳۳ مرتبه «سُبْحَانَ اللَّهِ» مستحب است.

ز. مکروهات نماز

چیزهایی که در نماز مکروه است بدین شرح است:

۱. بر هم گذاشتن چشم‌ها.

ص: ۷۱

۲. بازی کردن با انگشتان و دست‌ها.
۳. سکوت کردن در هنگام خواندن حمد یا سوره و یا ذکر، برای شنیدن حرف کسی.
۴. هر کاری که خضوع و خشوع را از بین ببرد.
۵. برگرداندن صورت به طرف راست یا چپ به مقدار کم (چون زیاد آن نماز را باطل می‌کند).

خودآزمایی

۱. مبطلات نماز را نام ببرید.
۲. کدام شک‌ها نماز را باطل می‌کند؟
۳. به چه شک‌هایی نباید اعتنا کرد؟
۴. بین نماز احتیاط و نمازهای دیگر چه تفاوتی وجود دارد؟
۵. در چه مواردی سجده سهو خوانده می‌شود؟
۶. مستحبات نماز کدام‌اند؟
۷. مکروهات نماز را نام ببرید.

ص: ۷۲

نماز جماعت

ص: ۷۳

درس نهم: نماز جماعت

اشاره

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- به اهمیت نماز جماعت پی ببریم.
- شرایط نماز جماعت را بدانیم.
- چگونگی پیوستن به جماعت را واقف باشیم.
- چگونگی نماز جماعت با اهل سنت را بدانیم.
- چگونگی نماز جماعت در مسجدالحرام را متوجه باشیم.

۱. اهمیت نماز جماعت

گذشته از آن‌که در روایات زیادی، برای نماز جماعت، اجر و پاداش بسیاری وارد شده است، با دقت در برخی از مسائل احکام، به اهمیت این عبادت بیشتر پی می‌بریم، و در این جا به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم:

الف. شرکت در نماز جماعت برای هر کس مستحب است، به ویژه

ص: ۷۴

برای همسایه مسجد.

ب. مستحب است، انسان صبر کند که نماز را به جماعت بخواند.

ج. نماز جماعت هر چند اول وقت خوانده نشود، از نماز فرادای اول وقت بهتر است.

د. نماز جماعتی که مختصر خوانده می‌شود، از نماز فرادایی که نمازگزار آن را طول بدهد بهتر است.

ه. سزاوار نیست انسان بدون عذر نماز جماعت را ترک کند.

و. حاضر نشدن به نماز جماعت از روی بی‌اعتنایی به آن، جایز نیست.

۲. شرایط نماز جماعت

هنگام برپایی نماز جماعت، شرایط زیر، باید مراعات شود:

* مأموم از امام، جلوتر نایستد، و احتیاط واجب آن است که کمی عقب‌تر بایستد.

* جایگاه امام جماعت از جایگاه مأمومین، بالاتر نباشد.

* فاصله امام و مأموم و فاصله صف‌ها، زیاد نباشد.

* بین امام و مأموم و هم‌چنین بین صف‌ها چیزی مانند دیوار یا پرده مانع نباشد، ولی نصب پرده بین صف مردها و زن‌ها اشکال ندارد.

۳. شرایط امام جماعت

* امام جماعت باید بالغ و عادل باشد و نماز را به‌طور صحیح بخواند.

۴. وظیفه مأموم در نماز جماعت

الف. مأموم نباید تکبیره الاحرام را پیش از امام بگوید، بلکه احتیاط واجب آن است که تا تکبیر امام تمام نشده، تکبیر نگوید.
ب. مأموم باید غیر از حمد و سوره همه چیز نماز را خودش بخواند، ولی اگر رکعت اول یا دوم او، رکعت سوم یا چهارم امام باشد، باید حمد و سوره را بخواند.

۵. چگونگی پیوستن به نماز جماعت*** رکعت اول**

الف. در بین قرائت: مأموم حمد و سوره را نمی‌خواند و بقیه اعمال را با امام جماعت بجا می‌آورد.

ب. در رکوع: رکوع و بقیه اعمال را با امام جماعت بجا می‌آورد.

* رکعت دوم

الف. در بین قرائت: مأموم حمد و سوره را نمی‌خواند و با امام، قنوت و رکوع و سجده را بجا می‌آورد و آن‌گاه که امام جماعت تشهد می‌خواند، بنا بر احتیاط واجب باید به صورت نیم‌خیز بنشیند و اگر نماز دو رکعتی است، یک رکعت دیگر به تنهایی بخواند و نماز را تمام کند و اگر سه یا چهار رکعتی است، در رکعت دوم که امام جماعت در رکعت سوم می‌باشد، حمد و سوره بخواند (هرچند امام جماعت تسبیحات بخواند) و آن‌گاه که امام جماعت رکعت سوم را تمام کرد، و برای رکعت چهارم برمی‌خیزد، مأموم باید پس از دو سجده، تشهد

ص: ۷۶

بخواند، و برخیزد و قرائت رکعت سوم را بجا آورد و در رکعت آخر نماز که امام جماعت با تشهد و سلام، نماز را به پایان می‌برد یک رکعت دیگر می‌خواند.

ب. در رکوع: رکوع را با امام جماعت بجا می‌آورد و بقیه نماز را همان گونه که گفته شد، انجام می‌دهد.

* رکعت سوم

الف. در بین قرائت: چنانچه می‌داند که اگر اقتدا کند برای خواندن حمد و سوره و یا لا اقل حمد تنها وقت دارد، می‌تواند اقتدا کند و باید حمد و سوره یا حمد را بخواند، و اگر می‌داند فرصت ندارد، بنا بر احتیاط واجب باید صبر کند تا امام جماعت به رکوع رود، سپس به او اقتدا کند.

ب. در رکوع: چنانچه در رکوع اقتدا کند، رکوع را با امام بجا می‌آورد و حمد و سوره برای آن رکعت ساقط است، و بقیه نماز را همان گونه که قبلاً بیان شد بجا می‌آورد.

* رکعت چهارم

الف. در بین قرائت: حکم اقتدا در رکعت سوم را دارد، و آن گاه که امام جماعت در رکعت آخر نماز برای تشهد و سلام می‌نشیند، مأموم می‌تواند برخیزد و نمازش را به تنهایی ادامه دهد و می‌تواند به طور نیم‌خیز بنشیند تا تشهد و سلام امام جماعت تمام شود و سپس برخیزد.

ب. در رکوع: رکوع و سجده‌ها را با امام بجا می‌آورد (اکنون رکعت چهارم امام و رکعت اول مأموم است) و بقیه نماز را همان گونه که گذشت انجام می‌دهد.

ص: ۷۷

۶. نماز جماعت با اهل سنت**اشاره**

در ایامی که زائران محترم در دو شهر مکه و مدینه هستند، از فرصت استفاده کرده و در نماز جماعت مساجد این دو شهر به ویژه مسجدالحرام و مسجدالنبی (ص) که با جمعیت زیادی برگزار می‌شود شرکت کنند تا هم از ثواب بسیار زیاد نماز جماعت و نماز خواندن در این اماکن مقدس بهره‌مند شوند، و هم از کارهایی که سبب توهین به مذهب تشیع و انگشت‌نما شدن شیعیان می‌گردد، به ویژه برگشت به منازل، نزدیک وقت نماز یا هنگام برپایی نماز و یا تماشای نماز جماعت جداً پرهیزند.

جهت آشنایی با اهمیت این موضوع، برخی از مسائل شرعی را در این جا می‌آوریم:

الف. خارج شدن از مسجدالحرام و مسجد مدینه هنگام شروع نماز جماعت جایز نیست و بر شیعیان واجب است که با آنان نماز جماعت بخوانند.

ب. شرکت در نماز جماعت اهل سنت، اختصاص به مسجدالحرام و مسجدالنبی (ص) ندارد و در دیگر مساجد هم از نماز واجب کفایت می‌کند.

استفتاء

سؤال: گاهی مشاهده می‌شود که هنگام برپایی نماز جماعت در مسجدالنبی (ص) و مسجدالحرام، بعضی از حجاج از مسجد خارج می‌شوند و یا کناری ایستاده و تماشا می‌کنند، لطفاً نظر مبارک را در

ص: ۷۸

این باره مرقوم فرماید:

امام خمینی (قدس سره): وقتی که در «مسجدالحرام» یا «مسجدالنبی» نماز جماعت منعقد شد، مؤمنین نباید از آنجا خارج شوند و باید از جماعت تخلف نکنند و با سایر مسلمین به جماعت نماز بخوانند.

۷. نماز جماعت به صورت استداره‌ای در مسجدالحرام

سؤال: کسی که نماز را در مسجدالحرام به نحو استداره (روی یک دایره به دور کعبه) خوانده است به طوری که رو در روی امام جماعت و یا طرفین او ایستاده بوده است، آیا این نماز احتیاج به اعاده دارد؟

امام خمینی (قدس سره): با وضع فعلی نیاز به اعاده ندارد.

آیت الله گلپایگانی (قدس سره): نماز به نحو استداره مانعی ندارد، ولی بنابر احتیاط باید به حسب دایره مقدم بر امام نباشد، و هم‌چنین بنابر احتیاط با مراعات قید قبلی نزدیک‌تر از امام به کعبه نباشد.

آیت الله اراکی (قدس سره): اگر مأوموم در مواضع سجده و نزدیک بودن به کعبه از امام عقب‌تر باشد اشکال ندارد.

آیت الله خوئی (قدس سره): نماز به نحو استداره، اطراف کعبه اشکال ندارد.

۸. خواندن نماز جماعت در محل اسکان زائران در مکه و مدینه

در مکه و مدینه در مسافرخانه و هتل نباید نماز را به جماعت بخوانند و می‌توانند در جماعت سایر مسلمین در مساجد شرکت کنند و نماز را به جماعت بخوانند.

ص: ۷۹

خود آزمایی

۱. اهمیت نماز جماعت را بیان کنید.
۲. چه شرایطی را در نماز جماعت باید مراعات کرد؟
۳. امام جماعت باید دارای چه شرایطی باشد؟
۴. در رکعت‌های اول، دوم، سوم و چهارم چگونه می‌توانیم به نماز جماعت پیوندیم؟
۵. اهمیت شرکت در نماز جماعت اهل سنت را ذکر کنید.
۶. خواندن نماز جماعت در هتل‌ها و محل اسکان چه حکمی دارد؟

ص: ۸۰

خمس

ص: ۸۱

درس دهم: خمس**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- موارد وجوب خمس را بشناسیم.
- بدانیم که خمس به چه چیزهایی تعلق می‌گیرد.
- با احکام خمس و نحوه مصرف آن آشنا شویم.
- نحوه محاسبه خمس را بدانیم.

۱. وجوب خمس

برخی می‌پندارند، خمس و زکات، تنها بر عهده کسانی است که ثروت فراوان دارند و در رفاه کامل به سر می‌برند و در مقابل، برخی بر این باورند که تمام افراد باید خمس پردازند و همه اموال انسان مشمول خمس خواهد بود. اما این پندار صحیحی نیست؛ بلکه هر انسان عاقل و بالغی که یکی از موارد خمس را داشته باشد، باید آن را برای

ص: ۸۲

مصارفی که مشخص شده است، پردازد و افرادی که هیچ‌کدام از موارد خمس یا زکات را نداشته باشند، تکلیفی ندارند؛ بلکه در برخی موارد باید به آنها خمس یا زکات داده شود.

۲. چیزهایی که خمس به آنها تعلق می‌گیرد

خمس به هفت چیز تعلق می‌گیرد که عبارتند از:

۱. آنچه از مخارج سال اضافه بیاید؛
۲. معدن؛
۳. گنج؛
۴. غنایم جنگی؛
۵. جواهری که با فرو رفتن در دریا به دست می‌آید؛
۶. مال حلال مخلوط به حرام؛
۷. زمینی که غیر مسلمان از مسلمان خریداری کند، با شرایطی که در کتاب‌های مفصل فقهی آمده است.

۳. احکام خمس

کسی که احکام خمس بر او جاری می‌شود:

- الف. اگر به واسطه قناعت کردن، چیزی از مخارج سالش زیاد بیاید باید خمس آن را بدهد.
- ب. اگر اثاثیه‌ای که برای منزل خریده، نیازش از آن برطرف شود، بنابر احتیاط واجب باید خمس آن را بدهد، مثل آن که یخچال بزرگ‌تری بخرد، و به یخچال قبلی نیاز نداشته باشد.

ص: ۸۳

- ج. آذوقه‌ای که از درآمد سال برای مصرف سالش خریده؛ مانند برنج، روغن و چای، اگر در آخر سال زیاد بیاید، باید خمس آن را بدهد.
- د. اگر کودک غیربالغ سرمایه‌ای داشته باشد و از آن سودی به دست آید، بنابر احتیاط واجب باید پس از بلوغ، خمس آن را بدهد.

۴. مصرف خمس

اشاره

خمس مال را باید دو قسمت کرد، نصف آن، که سهم امام زمان (ع) است به مجتهد جامع‌الشرایطی که از او تقلید می‌کند یا نماینده او می‌پردازد؛ و نصف دیگر را باید، یا به مجتهد جامع‌الشرایط بدهد و یا با اجازه او به سادات دارای شرایط بپردازد.

شرایط سیدی که می‌توان به او خمس داد

- فقیر باشد، و یا در سفر مانده باشد، هر چند در شهر خود فقیر نباشد.
- شیعه دوازده‌امامی باشد.
- آشکارا معصیت نکند (بنابر احتیاط واجب) و دادن خمس، کمک بر گناه او نباشد.
- از افرادی که مخارج آنان برعهده اوست، مانند همسر و فرزندش نباشد (بنابر احتیاط واجب).

یادآوری

از جمله شرایط لباس احرام، مباح بودن آن است، و برخی از مخارج حج نیز، اگر از مال خمس نداده باشد اعمال و مناسک دچار اشکال

ص: ۸۴

خواهد شد، بنابراین به حجاج عزیز توصیه می‌شود، چنانچه تاکنون در زندگی حسابرسی خمسی نداشته‌اند، به مرجع تقلید خود یا یکی از نمایندگان ایشان مراجعه کرده و نسبت به حسابرسی آن اقدام نمایند، و اگر از این بابت بدهی دارند، بپردازند و یا اجازه بگیرند، تا خدای ناکرده اعمالشان دچار اشکال نشود که سبب زحمت در دنیا و عذاب در آخرت خواهد شد.

۵. چگونگی قرار دادن سال خمسی

اشاره

کسانی که با کسب و کار، درآمدی به دست می‌آورند، دو گروه‌اند:

الف. آنان که درآمدها در تاریخ معینی به دستشان می‌رسد؛ مانند کارمندان دولت و کارگران شرکت‌ها که در وقت معینی حقوق و مزد خود را دریافت می‌کنند.

ب. کسانی که درآمدها تدریجی و روزانه است؛ مانند تاجران و صنعتگران.

آغاز سال خمسی گروه اول، وقتی است که اولین درآمد را به دست می‌آورند و آغاز سال خمسی گروه دوم، اولین روزی است که شروع به فعالیت می‌کنند و سودی به دست می‌آورند.

هزینه‌های سالیانه

از زمانی که سال خمسی آغاز می‌شود، به مدت یک سال کلیه هزینه‌های زندگی از قانون پرداخت خمس معاف و بخشوده هستند، به

ص: ۸۵

شرط آن که:

- الف. از شأن اجتماعی مصرف کننده بالاتر نباشد.
- ب. در مصرف، اسراف و زیاده روی نشده باشد.
- هزینه‌های سالیانه؛ مانند: خوراک، پوشاک، اثاثیه منزل، وسیله نقلیه‌ای که مخصوص کسب و کار نباشد، هزینه‌های میهمانی، ازدواج، کتاب‌های مورد نیاز و...

قانون محاسبه خمس

وقتی از زمان آغاز سال خمسی یک سال کامل گذشت، واجب است انسان به اموال و دارایی خود رسیدگی کرده، براساس قانون خمس، به وظیفه خود عمل کند.

چیزهایی که هنگام فرارسیدن سال خمسی موجود است و خمس به آنها تعلق نمی‌گیرد، عبارتند از:

الف. اثاثیه: لوازم زندگی و چیزهای دیگری که با درآمد سال گذشته و در همان مدت تهیه شده‌اند، جزو هزینه سالیانه هستند و خمس به آنها تعلق نمی‌گیرد؛ مگر آن که انسان بدون حسابرسی خمسی، با درآمدی که با خمس مخلوط بوده، آنها را خریداری کرده باشد.

ب. چیزهایی که به‌عنوان عیدی، پاداش، هدیه، بخشش و چشم‌روشنی به انسان داده‌اند، خمس ندارد. (۱)

۱- به فتوای برخی از مراجع تقلید، عیدی و پاداش و هدیه و امثال آن اگر در طول سال استفاده نشود و تا سر سال خمس باقی بماند، خمس دارد.

ص: ۸۶

ج. ارث (در صورتی که میت، خمس بدهکار نباشد) و مهریه، خمس ندارد.

غیر از موارد بالا، هرچه از هزینه سال زیاد بیاید، باید آن به عنوان خمس پرداخت شود، که در سه مورد خلاصه می‌شود:

الف. مواد مصرفی: مانند خوراکی‌ها، نوشیدنی‌ها و مواد سوختی، هرچند از تهیه آن‌ها زمان اندکی گذشته باشد و از ضروریات زندگی به حساب آید، چون در سال گذشته خمسی مصرف نشده‌اند، باید خمس آن‌ها پرداخت شود.

ب. پول: در بانک باشد یا در منزل، از زمان به دست آوردن آن، مدت زیادی گذشته باشد، یا اندک.

ج. سرمایه کسب: مانند مغازه، ابزار کار و کارخانه (۱) که از درآمد تهیه شده باشد.

وقتی چیزهایی که باید به عنوان خمس پردازیم، جدا کردیم، باید آن را به مرجع تقلید خود یا نماینده او تحویل دهیم؛ چرا که قبل از این کار، تصرف در آن مال جایز نیست.

بنابراین، شخصی که درآمدی دارد، باید دارای سال خمسی باشد و اگر بخواهد برای زندگی آینده خود چیزی تهیه کند، می‌تواند از درآمد بین سال بخرد، و چنانچه پول آن را پس‌انداز کند تا پس از گذشت سال، خریداری کند، باید خمس آن را پردازد.

۱- به فتوای برخی از مراجع تقلید، سرمایه کسب به مقداری که برای به دست آوردن مخارج زندگی لازم باشد، خمس ندارد.

۶. چه چیزهایی خمس ندارد

- مالی که از راه‌های زیر به دست بیاید، خمس ندارد:
- الف. از راه ارث به دست آید، به شرطی که میت خمس آن را پرداخت کرده باشد.
- ب. چیزی که به انسان بخشیده‌اند.
- ج. جایزه‌هایی که دریافت کرده است.
- د. آنچه به عنوان عیدی به انسان داده‌اند. (۱) ه. مالی که به عنوان خمس یا زکات یا صدقه به کسی داده‌اند.
- و. مالی که خمس آن یک بار پرداخت شده باشد.

۷. خمس فیش‌های ثبت‌نامی حج و مسائل مربوط به آن

هم‌اکنون کسانی که قصد تشریف به حج یا عمره را دارند باید برای حفظ نوبت، مبلغ مقرّری را به بانک سپارند که این مبلغ مطابق قرارداد مضاربه است و سودی نیز به آن تعلق می‌گیرد و پس از چند سال، نوبت تشرّف آنها فرا می‌رسد، اصل پول و سود آن را دریافت می‌کنند و به سازمان حجّ و زیارت می‌سپارند و به عمره یا حجّ مشرف می‌شوند. با توجه به ثبت‌نام جدید اکثر مراجع معظم تقلید، پول ثبت‌نامی را متعلق خمس می‌دانند.

۱- به فتوای برخی از مراجع تقلید، بخشش و جایزه و عیدی، اگر تا سرسال خمس استفاده شود و باقی بماند، خمس دارد.

ص: ۸۸

خود آزمایی

۱. به چه چیزهایی خمس تعلق می‌گیرد؟
۲. در چه مواردی می‌توان خمس را مصرف کرد؟
۳. شرایط سیدی که می‌توان به او خمس داد چیست؟
۴. نحوه تعیین سال خمسی را بنویسید.
۵. محاسبه خمس چگونه صورت می‌گیرد؟
۶. به چه چیزهایی خمس تعلق نمی‌گیرد؟

ص: ۸۹

زکات

درس یازدهم: زکات

اشاره

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- به اهمیت زکات واقف شویم.
- بدانیم به چیزهایی زکات تعلق می‌گیرد.
- موارد زکات و نصاب را بشناسیم.
- با نمونه‌هایی از احکام زکات آشنا شویم.
- نحوه مصرف زکات را بشناسیم.
- روایاتی درباره زکات را بدانیم.

۱. اهمیت زکات

اشاره

یکی دیگر از وظایف مهم اقتصادی مسلمانان، پرداخت زکات است. از اهمیت زکات همین بس که در قرآن مجید، پس از نماز آمده و نشانه ایمان و عامل رستگاری شمرده شده است.

ص: ۹۰

در روایات متعددی که از معصومین (علیهم السلام) نقل شده، آمده است: «کسی که از پرداخت زکات جلوگیری کند، از دین خارج است.»

چند روایت در زمینه اهمیت زکات

۱. رسول خدا (ص) فرمود: «زکوا أموالکم تقبل صلاتکم» (۱).
۲. امام صادق (ع) فرمود: «ما فرض الله على هذه الأمة شيئاً أشدَّ عليهم من الزكاه و فيها تهلك عامتهم» (۲). ۳. امام کاظم (ع) فرمود: «حصّينوا أموالکم بالزکاه» (۳). ۴. هم‌چنین رسول خدا (ص) فرمود: «إذا منعت الزکاه منعت الارض برکاتها» (۴). زکات هم مانند خمس موارد معینی دارد، یک قسم از آن مالیات بدن و حیات است که هر سال یک مرتبه در روز عید فطر پرداخت می‌شود و تنها بر کسانی که قدرت مالی پرداخت آن را دارند واجب است که برای هر فرد، سه کیلو گرم برنج و مانند آن پرداخت می‌شود. قسم دیگر، زکات اموال است، ولی چنین نیست که تمام اموال مردم مشمول این قانون باشد، و تنها نه چیز است که زکات دارد و می‌توان آن‌ها را به سه دست تقسیم کرد:

۱- همان، ص ۲۹

۲- وافی، ج ۱۰، ص ۳۳

۳- جامع الاحادیث، ج ۹، ص ۴۹

۴- همان، ص ۵۴

ص: ۹۱

۲. زکات بر نه چیز تعلق می‌گیرد

۱. گندم
۱. غلات ۲. جو
۳. خرما
۴. کشمش
- موارد وجوب زکات ۵. شتر
۲. دام‌ها ۶. گاو
۷. گوسفند
۳. سکه‌ها ۸. طلا
۹. نقره

۳. موارد زکات و نصاب**اشاره**

زکات در صورتی واجب می‌شود که مورد زکات به حدّ نصاب برسد که نصاب هر یک و مقدار زکات آن‌ها به قرار زیر می‌باشد:

گندم، جو، خرما، کشمش ۸۴۷/۲۰۷ کیلوگرم

یک دهم در صورتی که با باران و آب رودخانه آبیاری شده باشد

یک بیستم در صورتی که با آب دستی و دلو و موتور و پمپ آبیاری شده باشد

سه چهلیم در صورتی که با هر دو آبیاری شده باشد

شتر اولین نصاب ۵ شتر تا ۲۵ شتر ۲۶ شتر هر ۵ شتر یک گوسفند

یک شتر

ص: ۹۲

گاو ۳۰ گاو یک گوساله یک ساله

گوسفند ۴۰ گوسفند یک گوسفند

طلا ۱۵ مثقال یک چهلیم

نقره ۱۰۵ مثقال یک چهلیم

یادآوری:

برای شتر، گاو و گوسفند نصاب‌های دیگری نیز هست که برای آشنایی با آنها می‌توانید به رساله توضیح‌المسائل مراجعه کنید.

۴. احکام زکات

الف. مخارجی را که برای گندم، جو، خرما و انگور کرده است، مانند قیمت بذر، مزد کارگر و مزد تراکتور و ... می‌تواند از حاصل کسر کند، ولی مقدار نصاب قبل از کم کردن این مخارج محاسبه می‌شود و اگر قبل از کسر مخارج به حد نصاب برسد، پرداخت زکات واجب شده است، ولی زکات باقیمانده را می‌پردازد.

ب. زکات دام‌ها در صورتی واجب می‌شود که:

* یک سال مالک آنها باشد؛ بنابراین اگر مثلاً ۱۰۰ عدد گاو را خریداری کند و پس از ۹ ماه بفروشد، زکات واجب نیست.

* حیوان در تمام سال بیکار باشد، بنابراین گاو یا شتری که در کار مزرعه یا حمل بار از آن استفاده می‌شود زکات ندارد.

* حیوان در تمام سال از علف بیابان بچرد، پس اگر در تمام سال یا

ص: ۹۳

مقداری از آن، از علف چیده شده یا کاشته شده بخورد، زکات ندارد.

ج. زکات طلا و نقره در صورتی واجب است که به صورت سکه‌ای باشد که معامله با آن رواج دارد، بنابراین آنچه امروزه بانوان به عنوان زیور استفاده می‌کنند، زکات ندارد.

د. پرداخت زکات از عبادات است و باید آنچه می‌پردازد به نیت زکات و با قصد قربت باشد.

۵. مصرف زکات

اشاره

مصرف زکات هشت مورد است که می‌توان آن را در تمام یا برخی از این موارد مصرف کرد:

الف. فقیر، و آن کسی است که درآمد یا موجودی وی کمتر از خرج سالانه خود و خانواده‌اش باشد.

ب. مسکین، آن که به کلی درمانده و بینوا است.

ج. کسی که از طرف امام (ع) یا نایب او مأمور جمع‌آوری و نگهداری و توزیع زکات است.

د. برای الفت دادن دل‌ها به اسلام و مسلمانان؛ مانند غیرمسلمانان که اگر به آن‌ها کمکی بشود، به دین اسلام مایل می‌شوند یا در جنگ به مسلمانان کمک می‌کنند.

ه. آزاد کردن بردگان.

و. بدهکاری که نمی‌تواند قرض خود را بدهد.

ز. در راه خدا؛ یعنی در کارهایی که نفع آن به عموم می‌رسد و مورد رضایت خداست؛ مانند ساختن جاده، پل، مسجد و...

ص: ۹۴

ح. مسافری که در سفر درمانده است و خرج برگشت به وطن را ندارد، هرچند در وطن خود فقیر نباشد.

یادآوری

گرچه زکات بر تمام افراد جامعه واجب نمی‌شود، ولی افرادی که زکات بدهکارند، لازم است قبل از سفر نسبت به پرداخت آن اقدام کنند، تا اعمال عمره و حجشان دچار اشکال نشود.

خودآزمایی

۱. اهمیت زکات در قرآن کریم و روایات چگونه بیان شده است؟

۲. زکات دام‌ها در چه صورتی واجب می‌گردد؟

۳. به چه چیزهایی زکات تعلق می‌گیرد؟

۴. به طلا و نقره در چه شرایطی زکات تعلق می‌گیرد؟

۵. زکات را در چه مواردی می‌توان به مصرف رساند؟

ص: ۹۵

درس دوازدهم: نجاسات

اشاره

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با تعداد و احکام نجاسات آشنا شویم.
- چگونگی نجس شدن چیزهای پاک را بدانیم.
- با مسائل مربوط به طهارت و نجاست در مسجدالحرام و منازل محل اسکان زائران آشنا شویم.

۱. یازده چیز از نجاسات شمرده می‌شود

اشاره

الف. از نظر اسلام، همه چیز پاک است، به جز برخی از اشیا که آلوده و نجس‌اند و باید از آنها پرهیز کرد و مواظب بود که بدن و لباس و محیط زندگی و خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها آلوده به آنها نباشد.

ب. تعداد چیزهای نجس بسیار محدود و اندک است؛ ولی دانستن آنها برای هر فرد مسلمان لازم است. گفتنی است که اشیا نجس و

ص: ۹۶

آلوده را می‌توان تطهیر و پاک کرد.

۱. ادرار (بول) انسان و حیوان‌های حرام گوشت
۲. مدفوع (غایط) خون جهنده‌دار مانند گربه و موش
۳. منی

۴. مردار انسان و حیوانی که خون جهنده دارد ۵. خون مانند گوسفند

نجاسات ۶. سگ که در خشکی زندگی می‌کند ولی ۷. خوک دریایی آن نجس نمی‌باشد

۸. شراب و هر مایع مست‌کننده

۹. آب جو (فقاع) - آب جوی غیر طبی

۱۰. کافر

۱۱. عرق شتر نجاست‌خوار

الف. ادرار و مدفوع انسان و تمامی حیوان‌های حرام گوشت که خون جهنده دارند نجس است.

ب. ادرار و مدفوع حیوان‌های حلال گوشت، مانند گاو و گوسفند و حیوان‌هایی که خون جهنده ندارند؛ مانند: مار و ماهی پاک است.

ج. بول و غائط حیوان‌هایی که گوشت آن‌ها مکروه است پاک می‌باشد؛ مانند: اسب و الاغ.

د. فضله پرندگان حرام گوشت، مانند کلاغ، نجس است.

ص: ۹۷

احکام خون

الف. خون انسان و هر حیوانی که خون جهنده دارد نجس است؛ مانند مرغ و گوسفند.
 ب. خون حیوانی که خون جهنده ندارد پاک است؛ مانند ماهی و پشه.
 ج. خونی که گاهی در تخم مرغ یافت می شود نجس نیست، ولی بنا بر احتیاط واجب باید از خوردن آن اجتناب کرد و اگر خون را با زرده تخم مرغ به هم بزنند که از بین برود، خوردن زرده هم مانعی ندارد.
 د. خونی که از لای دندان (لثه) می آید، اگر با آب دهان مخلوط شده و از بین برود پاک است و در آن صورت فرو بردن آب دهان هم اشکال ندارد.

احکام مردار

الف. مردار حیوانی که خون جهنده ندارد پاک است، مانند ماهی.
 ب. مردار حیوانی که خون جهنده دارد، اجزای بی روح آن مانند مو و شاخ، پاک و اجزای روح دارش مانند گوشت و پوست، نجس است.
 ۱. سگ و خوک تمام اجزای آن نجس است
 مردار ۱. اجزای روح دار نجس است
 حیوان ۱. خون جهنده دارد
 ۲. غیر سگ و خوک ۲. اجزای بی روح پاک است
 ۲. خون جهنده ندارد تمام اجزای آن پاک است

۲. چیز پاک چگونه نجس می‌شود؟

- چیزهای پاک هم ممکن است با برخورد با نجاسات نجس شوند، در صورتی که یکی از آن دو (چیز پاک یا نجس) طوری تر باشد که رطوبت یکی از آن دو به دیگری برسد.
- در موارد زیر حکم به پاکی می‌شود:
- * ندانیم پاک و نجس به هم برخورد کرده‌اند یا نه.
  - * ندانیم چیز پاک و نجس مرطوب بوده‌اند یا نه.
  - * ندانیم رطوبت یکی به دیگری سرایت کرده است یا نه.
- الف. اگر انسان نداند چیز پاکی نجس شده یا نه؟ پاک است و جستجو و واری هم لازم نیست، هرچند بتواند نجس بودن یا پاک بودن آن را بفهمد.
- ب. خوردن و آشامیدن چیز نجس حرام است.
- ج. اگر انسان ببیند کسی چیز نجسی را می‌خورد، یا با لباس نجس نماز می‌خواند، لازم نیست به او بگوید.

۳. چگونه چیز نجس پاک می‌شود؟

در درس بعد به تفصیل خواهد آمد.

۴. مسائل مربوط به طهارت و نجاست در مسجدالحرام و ...

پاک نگه داشتن محل زندگی و عبادت، امری است پسندیده، ولی آنچه به عنوان تکلیف و وظیفه واجب شمرده شده است، پاک بودن بدن و لباس نمازگزار و طواف کننده است و خوردنی‌ها و نوشیدنی‌های

ص: ۹۹

وی نیز باید پاک باشد. و برای نماز نیز تنها محل گذاشتن پیشانی، در حال سجده لازم است و بقیه موارد پاک بودن آن شرط نیست و از آنجا که اصل در اشیا بر طهارت است و تا یقین به نجس بودن آنها پیدا نشود، حکم به طهارت می‌شود، لذا حجاج محترم باید توجه داشته باشند که محل طواف و سعی و سایر اماکن مقدس همه پاک است و با احتمال به نجس شدن، نباید حکم به نجاست آنها کرد و باید از هرگونه شک و وسوسه و احتیاطهای بی‌مورد پرهیز کرد.

خود آزمایی

۱. چه چیزهایی از نجاسات شمرده می‌شوند؟
۲. خون در چه شرایطی نجس می‌باشد؟
۳. مردار چه حیواناتی پاک است؟
۴. چیزهای پاک چگونه نجس می‌شوند؟
۵. منظور از «اصل در اشیا بر طهارت است» چیست؟

ص: ۱۰۰

ص: ۱۰۱

درس سیزدهم: مطهرات**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با مطهرات و پاک‌کننده‌ها آشنا شویم.
- انواع آب‌های پاک‌کننده را بشناسیم.
- با احکام مربوط به آب‌ها آشنا شویم.
- چگونگی پاک‌شدن نجاست با آب را بدانیم.
- به اهمیت پرهیز از وسواس پی ببریم.

۱. مطهرات

همه اشیاى نجس پاک می‌شود و عمده پاک‌کننده‌ها عبارتند از:

الف. آب؛

ب. زمین؛

ج. آفتاب؛

د. اسلام؛

ه. برطرف شدن نجاست.

ص: ۱۰۲

۲. اقسام آب‌ها**اشاره**

آب، بسیاری از چیزهای نجس را پاک می‌کند، اما اقسام مختلفی دارد که شناخت آن‌ها، ما را برای یاد گرفتنِ بهترِ مسائل طهارت کمک می‌کند.

۱. مضاف

اقسام آب‌ها ۱. آب چاه

۲. مطلق ۲. آب جاری

۳. آب باران

۴. آب راکد کُر

قلیل

آب مضاف: آبی است که یا از چیزی گرفته باشند (مانند آب سیب و هندوانه) و یا با چیزی مخلوط شده باشد، به قدری که به آن، آب نگویند؛ مانند شربت.

آب مطلق: آبی است که مضاف نباشد.

احکام آب مضاف

الف. چیز نجس را پاک نمی‌کند (از مطهرات نمی‌باشد).

ب. با برخورد نجاست، نجس می‌شود، هر چند نجاست کم باشد و بو، رنگ یا مزه آب عوض نشود.

ج. وضو و غسل با آن باطل است.

اقسام آب مطلق

آب یا از زمین می‌جوشد، یا از آسمان می‌بارد، یا نه می‌جوشد و نه می‌بارد.

به آبی که از آسمان بیارد «باران» گویند.

ص: ۱۰۳

و به آبی که از زمین می‌جوشد، اگر جریان داشته باشد «آب جاری» گویند و اگر بدون جریان باشد، «آب چاه» گویند. آبی که از زمین نمی‌جوشد و از آسمان نمی‌بارد «آب راکد» نامیده می‌شود که اگر مقدارش زیاد باشد «کُر»، و اگر کم باشد «قلیل» است.

حجم: ۴۲ / ۱۸۷۵ و جب، مقدار آبی که اگر در ظرفی که درازا مقدار کر: و پهنا و گودی آن هریک حداقل ۳ / ۵ و جب باشد بریزند پر شود، به مقدار کر است.

وزن: ۳۷۷ / ۴۱۹ کیلوگرم

مقدار آب قلیل: آبی که از کر کمتر باشد قلیل است.

تنها آب مطلق، آلودگی‌ها را پاک می‌کند. گرچه ممکن است آب مضاف چیز کثیفی را تمیز کند، ولی هرگز نجس را پاک نمی‌کند.

۳. چگونگی پاک شدن نجاست با آب

آب، مایه زندگی و پاک‌کننده بیشترین نجاسات است و از جمله مطهراتی است که همه‌روزه تمام افراد با آن سر و کار دارند. و اما چگونگی تطهیر چیزهای نجس با آب:

تطهیر اشیای ظرف ۱. با آب کر: یک مرتبه

نجس ۲. با آب قلیل: سه مرتبه

غیر ظرف ۱. به بول نجس شده ۱. با آب کر: یک مرتبه

۲. با آب قلیل: دو مرتبه

۲. به غیر بول نجس شده ۱. با آب کر: یک مرتبه

۲. با آب قلیل: یک مرتبه

ص: ۱۰۴

توضیح: الف. برای تطهیر اشیای نجس، ابتدا باید عین نجس را برطرف کرده، سپس به همان تعداد که در نمودار آمده است آن را آب کشید؛ مثلاً ظرف نجس را بعد از برطرف کردن آلودگی، اگر یک مرتبه در آب کر بشویند کافی است. ب. فرش و لباس و چیزهایی مانند فرش و لباس که آب را به خود می‌گیرد و قابل فشردن است، چنانچه با آب قلیل تطهیر می‌کنند، باید بعد از هر بار شستن، آن را فشرده تا آب‌های داخل آن بیرون آید و یا به گونه‌ای دیگر آب آن گرفته شود و در آب کر و جاری هم احتیاط واجب آن است که آب داخل آن گرفته شود.

ج: آب جاری و چاه در احکامی که برای تطهیر اشیای نجس بیان شد، مانند آب کر است.

مسأله: ظرف نجس را می‌توان این گونه آب کشید:

با آب کر: یک بار آن را در آب برده و بیرون آورند.

با آب قلیل: آن را سه مرتبه پر از آب کرده و خالی کنند، یا سه مرتبه قدری آب در آن ریخته و هر مرتبه آب را به‌طوری در آن بگردانند که به جاهای نجس برسد و بیرون بریزند.

۴. آب‌های لوله‌کشی و پاک شدن چیز نجس با آن‌ها

الف. تمام اقسام آب‌های مطلق به‌جز آب قلیل تا زمانی که بو یا رنگ یا مزه نجاست نگرفته باشد پاک است و هرگاه بر اثر برخورد با نجاست، بو یا رنگ یا مزه نجاست بگیرد نجس می‌شود (بنابراین، آب جاری، چاه، کر و حتی باران در این حکم مشتمل است).

ص: ۱۰۵

ب. آب لوله‌های عمارات که متصل به منبع کر می‌باشد در حکم آب کر است.

۵. پرهیز از وسواس

در برخی از اماکن مکه و مدینه، بر اثر ازدحام جمعیت، ممکن است نظافت آن اماکن به خوبی مراعات نشود، ولی تمیز نبودن، دلیل بر نجس بودن نیست، و تا یقین به نجس شدن چیزی حاصل نشود، آن چیز پاک است و حجاج عزیز هرگز نباید به خود وسوسه راه دهند که سبب غفلت از مراتب معنوی اعمال عمره و حج است. هم‌چنان که امام خمینی ۱ می‌فرمایند:

«روحانیون عزیز در عین حالی که مسائل را به طور واضح و دقیق بیان می‌کنند ولی از مشکل تراشی و حالت‌های وسواس گونه که زائران را در شک و تردید و احتیاط‌های بی‌مورد قرار می‌دهد خودداری کنند، چرا که وسواس در برنامه و مراسم و عبادت‌ها و ادعیه موجب کسالت و بی‌توجهی در واجبات می‌شود».

خود آزمایی

۱. پاک‌کننده‌ها کدامند؟
۲. آب مضاف چه نوع آبی است؟
۳. آیا می‌توان با آب مضاف وضو گرفت؟
۴. انواع آب مطلق کدامند؟
۵. مقدار آب کر حداقل چقدر است؟

ص: ۱۰۷

درس چهاردهم: نماز مسافر و نماز قضا

اشاره

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- بدانیم که تحت چه شرایطی باید نماز را شکسته خواند.
- بدانیم در چه مکان‌هایی باید نماز را کامل یا شکسته بخوانیم.
- با احکام نماز در مکه و مدینه و قبل از رفتن به عرفات آشنا شویم.
- احکام مربوط به نماز قضا را بدانیم.
- با نماز قضا در سفر و چگونگی آن آشنا شویم.

۱. قصر و اتمام

انسان باید در سفر، نمازهای چهاررکعتی را دورکعت (یعنی شکسته) بجا آورد، به شرط آن که مسافرتش از هشت فرسخ که حدود ۴۵ کیلومتر است کمتر نباشد.

ص: ۱۰۸

۲. شرایط سفر و شکسته شدن نماز

الف. اگر مسافر از جایی که نمازش تمام (۱) است - مثل وطن - حداقل چهار فرسخ می‌رود و چهار فرسخ برمی‌گردد نمازش در این سفر هم شکسته است.

ب. کسی که به مسافرت می‌رود، زمانی باید نمازش را شکسته بخواند که حداقل به مقداری دور شود که دیوارهای آن‌جا را نبیند (۲) و اذان آن‌جا را هم نشنود (این فاصله را حد ترخص می‌گویند) و چنانچه قبل از آن که این مقدار دور شود بخواند نماز بخواند باید تمام بخواند.

ج. اگر از محلی مسافرت می‌کند که خانه و دیوار ندارد، وقتی به جایی برسد که اگر آن محل دیوار داشت، از آن‌جا دیده نمی‌شد، باید نماز را شکسته بخواند.

د. اگر به جایی می‌رود که دو راه دارد، یک راه آن کمتر از هشت فرسخ و راه دیگر آن هشت فرسخ یا بیشتر باشد، اگر از راهی که هشت فرسخ است برود، باید نماز را شکسته بخواند و اگر از راهی که هشت فرسخ نیست برود باید نماز را چهار رکعتی بخواند.

۳. قصد ده روز و مسائل مربوط به آن

در این مکان‌ها نماز تمام است:

الف. در وطن.

۱- به نماز چهار رکعتی، نماز تمام گفته می‌شود در مقابل نماز دور رکعتی.

۲- به نظر برخی از فقها، به قدری دور شود که اهالی آن‌جا او را نبینند.

ص: ۱۰۹

ب. در جایی که می‌داند و یا بنا دارد ده روز بماند.

ج. در جایی که سی‌روز با تردید مانده؛ یعنی معلوم نبوده است که می‌ماند یا می‌رود، در این صورت باید بعد از سی روز نماز را تمام بخواند.

مسافری که قصد کرده ده روز در محلی بماند، اگر بیشتر از ده روز در آنجا بماند، تا وقتی مسافرت نکرده است، باید نمازش را تمام بخواند و لازم نیست دوباره قصد ماندن ده روز کند. اگر مسافر از قصد ده روز برگردد:

الف: قبل از خواندن نماز چهار رکعتی از قصد خود برگردد: باید نماز را شکسته بخواند.

ب: بعد از خواندن یک نماز چهار رکعتی از قصد خود برگردد: تا وقتی که در آنجا هست باید نماز را تمام بخواند.

۴. نماز در مکه و مدینه و در مسجدالحرام و مسجدالنبی ۹

الف. اگر مدت اقامت زائران در مدینه منوره ده روز یا بیشتر باشد، باید نماز را تمام بخوانند، هرچند بین ده روز به مسجد قبا، قبلتین، مساجد خندق یا اُحد بروند، چون به سبب توسعه شهر، این اماکن به شهر متصل شده است.

ب. مسافری که نمازش شکسته است در اماکن زیر می‌تواند نماز را تمام یا شکسته بخواند:

* مسجدالحرام؛

* مسجدالنبی (ص) (۱)؛

۱- به نظر برخی از فقها، مسافر در تمام شهر مکه و مدینه می‌تواند نماز را تمام بخواند.

ص: ۱۱۰

* مسجد کوفه؛

* حرم امام حسین (ع)؛

ج. حکم مسأله قبل اختصاص به مسجد قدیم ندارد، بلکه در قسمت‌های توسعه یافته جدید هم مسافر می‌تواند نماز را تمام یا شکسته بخواند.

د. حکم مسأله قبل اختصاص به نماز دارد و شخص مسافر نمی‌تواند در آنجا روزه بگیرد، ولی در مدینه منوره، مسافر می‌تواند برای برآمدن حاجت سه روز روزه مستحب بگیرد.

ه. در سفری که نماز شکسته است، روزه هم صحیح نیست، مگر آن که بعد از ظهر به مسافرت برود که روزه آن روز صحیح است و یا قبل از ظهر به وطن یا جایی که می‌خواهد ده روز بماند برسد و مبطلی هم انجام نداده باشد، بنابراین کسی که در غیر وطن کمتر از ده روز می‌ماند، نمی‌تواند روزه بگیرد.

و. در سفر، نماز قضا می‌توان خواند، هر چند نماز چهار رکعتی، ولی روزه قضا نمی‌توان گرفت.

۵. حکم نماز قبل از رفتن به عرفات

حجاجی که پیش از رفتن به عرفات وارد مکه می‌شوند دو دسته‌اند:

الف. قبل از رفتن به عرفات (روز عرفه)، ده روز یا بیشتر در شهر مکه اقامت می‌کنند؛ مثلاً روز ۲۵ ذیقعدۀ وارد مکه شده‌اند: باید قبل از رفتن به عرفات و هم‌چنین در عرفات و مشعر و پس از بازگشت به مکه نماز را تمام بخوانند، چون فاصله هیچ کدام از این اماکن با شهر

ص: ۱۱۱

مکه چهار فرسخ نمی‌باشد.

ب. قبل از گذشت ده روز از اقامت در مکه، باید به عرفات بروند مثلاً روز سوّم ذی‌حجّه وارد مکه شده‌اند: باید قبل از رفتن به عرفات، مشعر و منی، در آن اماکن نماز را شکسته بخواند، و پس از برگشت به شهر مکه اگر ده روز یا بیشتر می‌مانند، باید نماز را تمام بخواند، و چنانچه کمتر از ده روز می‌مانند، نمازش شکسته است.

۶. نماز قضا

«نماز قضا»، نمازی را گویند که بعد از وقت خوانده می‌شود.

انسان باید نمازهای واجب را در وقت خود بخواند و چنانچه بدون عذر نمازی از او قضا شود، گناهکار است و باید توبه کرده و قضای آن را هم بجا آورد.

۷. آیا رعایت ترتیب در قضا کردن نمازها لازم است؟

قضای نمازهای یومیّه لازم نیست به ترتیب خوانده شود؛ (۱) مثلاً کسی که یک روز نماز عصر و روز بعد نماز ظهر را نخوانده، لازم نیست اول نماز عصر و بعد از آن نماز ظهر را قضا کند.

۸. در دو مورد بجا آوردن قضای نماز واجب است

الف. نماز واجب را در وقت آن، نخوانده باشد.

ب. بعد از وقت متوجه شود نمازی که خوانده است باطل بوده.

۱- به فتوای برخی از فقها، مراعات ترتیب در قضای نمازهای یومیّه لازم است.

ص: ۱۱۲

کسی که نماز قضا دارد، نباید در خواندن آن کوتاهی کند، ولی واجب نیست فوراً آن را بجا آورد.

۹. حالت‌های مختلف انسان نسبت به نماز قضا

- * می‌داند نماز قضا ندارد: چیزی واجب نیست.
- * شک دارد نماز قضا دارد یا نه: چیزی واجب نیست.
- * احتمال می‌دهد نماز قضایی داشته باشد: مستحب است احتیاطاً قضای آن را بجا آورد.
- * می‌داند نماز قضا دارد، ولی شماره آن‌ها را نمی‌داند؛ مثلاً نمی‌داند چهار تا بوده یا پنج تا: چنانچه کمتر را بخواند کافی است.
- * اگر شماره آن‌ها را می‌دانسته ولی فراموش کرده است؛ اگر مقدار کمتر را بخواند کفایت می‌کند.
- * شماره آن را هم می‌داند: باید قضای همان تعداد را بجا آورد.

۱۰. نماز قضای پدر

- الف. تا انسان زنده است اگرچه از خواندن نماز خود عاجز باشد، شخص دیگری نمی‌تواند نمازهای او را قضا کند.
- ب. پس از مرگ پدر، نماز و روزه‌هایی را که بجا نیاورده باشد بر پسر بزرگ‌تر واجب است آن نماز و روزه‌ها را قضا کند، و احتیاط مستحب است نماز و روزه‌هایی را که از مادرش (۱) قضا شده است بجا آورد.

۱- به فتوای برخی از فقها، قضای نماز مادر نیز بر پسر بزرگ او واجب است.

ص: ۱۱۳

ج. حالت‌های مختلف پسر بزرگ‌تر نسبت به نماز قضای پدر:

۱. می‌داند، پدر نماز قضا داشته است و:

* تعداد آن را هم می‌داند: باید آن‌ها را قضا کند.

* تعداد آن را نمی‌داند: اگر مقدار کمتر را بجا آورد کافی است.

* شک دارد که خودش بجا آورده است یا نه: بنا بر احتیاط واجب باید قضا کند.

۲. شک دارد که پدر، نماز قضا داشته است یا نه: چیزی بر او واجب نیست.

د. اگر پسر بخواهد نماز پدر یا مادر را بخواند، باید به تکلیف خود عمل کند؛ مثلاً نماز قضای صبح و مغرب و عشا را باید بلند بخواند.

ه. اگر پسر بزرگ‌تر، پیش از آن که نماز و روزه پدر را قضا کند، از دنیا برود، بر پسر دوم چیزی واجب نیست.

۱۱. خواندن نماز قضا به جماعت

نماز قضا را با جماعت می‌توان خواند، چه نماز امام جماعت ادا باشد یا قضا، و لازم نیست هر دو، یک نماز را بخوانند؛ مثلاً اگر نماز قضای صبح را با نماز ظهر یا عصر امام بخواند اشکال ندارد.

۱۲. نماز قضا در سفر و چگونگی آن

الف. اگر مسافری که باید نماز را شکسته بخواند، نماز ظهر یا عصر یا عشا، از او قضا شود، باید آن را دو رکعتی بجا آورد، اگر چه در غیر سفر بخواهد قضای آن را بجا آورد.

ص: ۱۱۴

ب. در سفر نمی‌توان روزه گرفت، حتی روزه قضا، ولی نماز قضا می‌توان بجا آورد.

ج. اگر در سفر بخواهد نمازهایی را که در غیر سفر قضا شده است بجا آورد، باید نمازهای ظهر و عصر و عشا را چهار رکعتی قضا کند.

د. نماز قضا را در هر وقتی می‌توان بجا آورد؛ یعنی قضای نماز صبح را می‌توان ظهر یا شب خواند.

۱۳. زائران و نمازهای قضا

آنان که نماز قضا دارند، فرصت را از دست ندهند و اوقات فراغت خود را بیهوده نگذرانند، و بیش از مقدار نیاز وقت خود را در بازارها و مغازه‌ها تلف نکنند، و نمازهای قضای خود را بجای آورند، که این وظیفه واجب آن‌هاست، و باید بدان عمل کنند و چه بهتر که این عبادت‌ها در اماکن مقدسی هم‌چون مسجدالحرام و مسجدالنبی (ص) انجام شود، که افزون بر عمل به واجب شرعی از پاداش بیشتری نیز بهره‌مند خواهند شد.

خودآزمایی

۱. در چه شرایطی انسان می‌تواند نمازهای چهاررکعتی را دو رکعت بخواند؟

۲. حد ترخص را توضیح دهید.

۳. در چه مکان‌هایی نماز تمام خوانده می‌شود؟

ص: ۱۱۵

۴. مسافری که نمازش شکسته است در کدام اماکن می‌تواند نماز را تمام یا شکسته بخواند؟
۵. در چه شرایطی در سفری که نماز شکسته است، روزه صحیح می‌باشد؟
۶. حالت‌های مختلف انسان نسبت به نماز قضا کدامند؟
۷. آیا می‌توان نماز قضا را به جماعت خواند؟

ص: ۱۱۷

درس پانزدهم: احکام نماز جمعه**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با اهمیت نماز جمعه آشنا شویم.
- شرایط صحیح بودن نماز جمعه را بدانیم.
- با واجبات و مستحبات نماز جمعه آشنا شویم.
- با آداب بجا آوردن نماز جمعه آشنا شویم.

۱. اهمیت نماز جمعه

یکی از اجتماعات هفتگی مسلمانان «نماز جمعه» است، و نماز گزاران در روز جمعه می‌توانند به جای نماز ظهر، نماز جمعه بخوانند.

امام خمینی (قدس سره) در اهمیت نماز جمعه چنین نگاه داشته‌اند:

«نماز جمعه و دو خطبه آن، مانند حج و نماز عید فطر و قربان، از مراسم بزرگ مسلمانان است، ولی متأسفانه، مسلمانان از وظایف

مهم سیاسی این عبادت، غافل و ناآگاهند، در صورتی که انسانی، با اندک

ص: ۱۱۸

مطالعه و دقت در احکام کشوری، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی اسلام در می‌یابد که اسلام دین سیاست است و کسی که دین را از سیاست جدا می‌داند، نادانی است که نه اسلام را می‌شناسد و نه سیاست را.»

۲. شرایط صحیح بودن نماز جمعه

- الف. تمام شرایطی که در نماز جماعت باید رعایت شود، در نماز جمعه هم معتبر است.
- ب. نماز جمعه باید به جماعت برگزار شود و فردا صحیح نیست.
- ج. حداقل تعداد افراد برای برپایی نماز جمعه، پنج نفر می‌باشد؛ یعنی یک نفر امام، و چهار نفر مأموم.
- د. بین دو نماز جمعه، حداقل باید یک فرسخ فاصله باشد.

۳. واجبات نماز جمعه

نماز جمعه دو رکعت است، مانند نماز صبح، ولی دو خطبه دارد که توسط امام جمعه، قبل از نماز ایراد می‌شود.

۴. مستحبات نماز جمعه

- الف. خواندن حمد و سوره با صدای بلند (توسط امام جمعه).
- ب. خواندن سوره «جمعه» بعد از حمد، در رکعت اول (توسط امام جمعه).
- ج. خواندن سوره «منافقون» پس از حمد در رکعت دوم (توسط امام جمعه).

ص: ۱۱۹

د. خواندن دو قنوت، یکی در رکعت اول، پیش از رکوع و دیگری در رکعت دوم، پس از رکوع.

۵. وظیفه نمازگزاران جمعه

الف. بنا بر احتیاط واجب باید به خطبه‌ها گوش دهند.

ب. احتیاط مستحب است از سخن گفتن بپرهیزند، و چنانچه سخن گفتن، سبب از بین رفتن فایده خطبه‌ها و یا گوش ندادن به آن‌ها شود، ترک آن واجب است.

ج. احتیاط مستحب است، شنوندگان، هنگام ایراد خطبه‌ها، رو به امام جمعه بنشینند، و بیش از مقداری که در نماز اجازه داده شده به اطراف نگاه نکنند.

۶. آداب روز جمعه

شب و روز جمعه دارای اهمیت و فضیلت خاصی است، اعمال خیر نیز در این شب و روز از ثواب بیشتری برخوردار است. علاوه بر آداب که تحت عنوان «آمادگی برای نماز جمعه» گفته شد موارد ذیل در روز جمعه مستحب است:

الف. زیارت امام حسین (ع)؛

ب. زیارت امام زمان (ع) که زیارت‌نامه خاصی نیز برای این روز وارد شده است؛

ج. خواندن دعای ندبه؛

ص: ۱۲۰

د. صلوات بر محمد و آل محمد؛ هزار مرتبه و در روزهای دیگر صد مرتبه.

ه. صدقه دادن به فقرا؛

و. هدیه دادن به خانواده؛

ز. آموختن مسائل دینی و معارف اسلامی؛

ح. زیارت قبور مؤمنان؛

ط. خوردن انار؛

ی. خواندن دعای سمات در آخر روز جمعه.

ک. غسل جمعه؛ این غسل ثواب بسیار زیادی دارد و وقت آن تا ظهر روز جمعه است و چنانچه انسان تا ظهر موفق نشد، بعد از ظهر نیز می‌تواند انجام دهد.

خودآزمایی

۱. امام خمینی (قدس سره) در باره اهمیت نماز جمعه چه مطالبی فرموده‌اند؟

۲. شرایط صحیح بودن نماز جمعه کدام است؟

۳. واجبات نماز جمعه را نام ببرید.

۴. مستحبات نماز جمعه چیست؟

۵. واجبات نماز جمعه را بنویسید.

۶. نمازگزاران جمعه چه وظایفی دارند؟

۷. آداب روز جمعه کدام است؟

ص: ۱۲۱

احکام قرآن و مسجد

درس شانزدهم: احکام قرآن و مسجد**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با چگونگی لمس قرآن آشنا شویم.
- با چگونگی نوشتن روی صفحات قرآن آشنا شویم.
- آداب تلاوت قرآن را بدانیم.
- با احکام مسجد آشنا شویم.
- آداب حضور در مسجد را بدانیم.
- با کارهای مستحب و مکروه در مسجد آشنا شویم.
- چگونگی طهارت مسجد را بدانیم.

۱. احکام قرآن

- الف. قرآن همیشه باید پاک و تمیز باشد و نجس کردن خط و ورق قرآن حرام است، و اگر نجس شود باید فوراً آن را آب بکشند.
- ب. اگر جلد قرآن نجس شود و بی‌احترامی به قرآن باشد باید آن را آب بکشند.

ص: ۱۲۲

۲. لمس خطوط قرآن

الف. رساندن جایی از بدن به نوشته قرآن، برای کسی که وضو ندارد حرام است.

ب. در تمام این موارد لمس کردن خطوط قرآن بدون وضو حرام است:

* در نوشته قرآنی فرقی بین آیات و کلمات بلکه حروف و حتی حرکات آن نیست.

* در چیزی که قرآن بر آن نوشته شده است، بین کاغذ و زمین و دیوار و پارچه، فرقی نیست.

* در نوشته قرآنی فرقی نیست که با قلم نوشته شده باشد یا چاپ یا گچ و یا چیز دیگر.

* اگر نوشته قرآنی در قرآن هم نباشد، لمس کردن آن حرام است. پس اگر آیه‌ای از قرآن در کتاب دیگری نوشته شده باشد، بلکه اگر کلمه‌ای از آن در کاغذی باشد، یا نصف کلمه‌ای از آن از برگ قرآن یا کتاب دیگری بریده شده باشد، باز هم لمس آن بدون وضو حرام است.

۳. مواردی که لمس نوشته قرآن به حساب نمی‌آید

الف. لمس آن از پشت شیشه، یا پلاستیک.

ب. لمس ورق قرآن و جلد آن و اطراف نوشته‌ها (گرچه مکروه است).

ج. ترجمه قرآن، به هر لغتی باشد، مگر اسم خداوند که به هر لغتی باشد، لمس آن برای کسی که وضو ندارد حرام است، مانند کلمه «خدا».

ص: ۱۲۳

د. کلماتی که مشترک بین قرآن و غیر قرآن است مانند «مؤمن»، «الذین» اگر نویسنده به قصد قرآن نوشته باشد لمس آن بدون وضو حرام است.

۴. نوشتن چیزی روی صفحات قرآن

قرآن‌های مساجد، معمولاً وقف است و تصرف در مال موقوف حتی با نوشتن مطالبی بر آن، حرام است افزون بر این که این گونه کارها سبب برخی از مشکلات برای مؤمنین و توهین دیگران به پیروان مکتب اهل بیت (علیهم السلام) خواهد شد و برخی نوشته‌ها بی‌احترامی به قرآن نیز هست.

۵. آداب تلاوت قرآن

تلاوت قرآن ثواب بسیار زیادی دارد و در برخی اماکن و اوقات ثواب بیشتری دارد، از جمله در شهر مکه، و در ماه رمضان سفارش بیشتری شده است و چنانچه کسی در این موارد بتواند یک دور کامل قرآن را بخواند بهتر است.

برای تلاوت قرآن آدابی ذکر کرده‌اند که از جمله آنهاست:

الف. با طهارت بودن. هر چند دست به خط و ورق قرآن نزنند.

ب. رو به قبله نشستن موقع تلاوت قرآن.

ج. به ترتیل خواندن، نه تند و با صدای بسیار بلند و نه کند و صدای بسیار آهسته.

د. تدبّر و تفکر در معانی قرآن.

ه. رعایت احترام قرآن.

ص: ۱۲۴

- قرآن، مقدس و مورد احترام است و هرگونه عملی که سبب بی‌احترامی به آن باشد حرام است از جمله:
- الف. گذاشتن قرآن در جایی که بی‌احترامی است.
- ب. گذاشتن قرآن بر چیزی که بی‌احترامی است.
- ج. نوشتن قرآن با چیزی و بر چیزی و به گونه‌ای که بی‌احترامی باشد.
- د. سوزاندن قرآن و حتی آیاتی از قرآن که در غیر قرآن نوشته شده است.
- ه. انداختن و پرتاب کردن قرآن و حتی گذاشتن قرآن بر روی زمین در صورتی که بی‌احترامی به آن باشد.

۷. احکام مسجد

- الف. نماز خواندن در مساجد مستحب است، بلکه حاضر نشدن در مسجد، خصوصاً برای همسایگان مسجد- در صورتی که عذری مثل بارش برف و باران نباشد- مکروه است.
- ب. تعطیل کردن مسجد مکروه است، و مستحب است انسان نماز را در مسجدی بخواند که نماز گزار ندارد تا تعطیل نشود. از امام صادق (ع) روایت شده است که سه چیز در قیامت از مردم شکایت می‌کنند: اول، مسجد متروکی که اهالی آن‌جا در آن نماز نمی‌خوانند؛ دوم، عالمی که بین عده‌ای جاهل قرار دارد و از او استفاده نمی‌کنند؛ سوم، قرآنی که متروک مانده و غبار گرفته است و آن را تلاوت نمی‌کنند.
- ج. زیاد رفتن به مسجد مستحب است. از پیامبر اکرم (ص) روایت شده

ص: ۱۲۵

که هر کس به مسجد رود از وقتی که روانه مسجد می‌شود تا به خانه برمی‌گردد، برای هر قدم که برمی‌دارد ده حَسَنَه نوشته می‌شود.

۸. احکام نجس شدن مسجد

- الف. نجس کردن زمین و سقف و بام و طرف داخل دیوار مسجد حرام است.
- ب. احتیاط واجب آن است که طرف بیرون دیوار مسجد را هم نجس نکنند، مگر آن که واقف، آن را جزو مسجد قرار نداده باشد.
- ج. نجس کردن فرش مسجد نیز بنا بر احتیاط واجب حرام است.
- د. اگر مسجدی را غضب کنند و به جای آن، خانه و مانند آن بسازند که دیگر به آن مسجد نگویند، باز هم بنا بر احتیاط واجب نجس کردن آن حرام و تطهیر آن واجب است.

۹. خوابیدن در مسجد

خوابیدن در مسجد مکروه است و اگر بی‌احترامی به مسجد باشد جایز نیست.

۹. آداب حضور در مسجد

اشاره

این کارها درباره مسجد مستحب است:

- * زودتر از همه به مسجد رفتن و دیرتر از همه از مسجد بیرون آمدن؛
- * چراغ مسجد را روشن کردن؛
- * تمیز کردن مسجد؛
- * هنگام وارد شدن، ابتدا پای راست را داخل مسجد گذاشتن؛

ص: ۱۲۶

* هنگام بیرون آمدن از مسجد اول پای چپ را بیرون گذاشتن؛

* خواندن دو رکعت نماز تحیت و احترام مسجد؛

* خوشبو کردن خود و پوشیدن بهترین لباس‌ها برای رفتن به مسجد؛

این کارها درباره مسجد مکروه است:

* عبور از مسجد، به عنوان محل عبور؛ بدون آن که در آنجا نماز بخواند؛

* انداختن آب دهان و بینی در مسجد و اگر بی‌احترامی باشد، حرام است؛

* خوابیدن در مسجد، مگر در حال ناچاری؛

* فریاد زدن در مسجد و صدا را بلند کردن، مگر برای اذان؛

* خرید و فروش در مسجد؛

* سخن گفتن از امور دنیا؛

* رفتن به مسجد برای کسی که سیر یا پیاز خورده و بوی دهانش مردم را آزار می‌دهد؛

* همسایه مسجد اگر عذری نداشته باشد مکروه است در غیر مسجد نماز بخواند؛

* مستحب است، انسان با کسی که در مسجد حاضر نمی‌شود، غذا نخورد. در کارها با او مشورت نکند، همسایه او نشود، از او زن

نگیرد و به او زن ندهد؛

ترتیب اولیت مساجد برای نماز خواندن از نظر ثواب

۱. مسجد الحرام.

۲. مسجد النبی (ص).

ص: ۱۲۷

۳. مسجد کوفه.

۴. مسجد بیت المقدس.

۵. مسجد جامع هر شهر.

۶. مسجد محله.

۷. مسجد بازار.

* برای زن‌ها نماز خواندن در خانه بهتر است، ولی اگر بتوانند کاملاً خود را از نامحرم حفظ کنند، بهتر است در مسجد نماز بخوانند.

* نماز در حرم امامان (علیهم السلام) مستحب، بلکه بهتر از مسجد است و نماز در حرم امیرالمؤمنین (ع) برابر دویست هزار نماز است.

۱۰. ضرورت رعایت نفاذ و تطهیر مسجد

الف. برطرف کردن نجاست از مسجد واجب است و فرقی در این مسأله بین داخل، سقف و پشت بام و حتی طرف داخل دیوار مسجد نیست. یعنی هر جای مسجد نجس شود باید تطهیر شود یا به گونه‌ای دیگر نجاست برطرف گردد.

ب. بنا بر احتیاط واجب، اگر طرف بیرون دیوار مسجد نجس شود، برطرف کردن نجاست از آن واجب است، مگر آن که واقف طرف بیرون را جزو مسجد قرار نداده باشد.

ج. هنگامی که انسان از نجاست مسجد مطلع شد، فوراً باید آن را تطهیر کند، پس نباید به قدری معطل کند که عرفاً بگویند تأخیر کرده است.

د. برطرف کردن نجاست از مسجد، واجب کفایی است و

ص: ۱۲۸

اختصاص به کسی که مسجد را نجس کرده یا سبب نجس شدن آن شده ندارد، بلکه بر همه افرادی که می‌توانند مسجد را تطهیر کنند واجب است.

ه. اگر فرش مسجد نجس شود، بنابر احتیاط واجب باید آن را تطهیر کنند ولی چنانچه به واسطه آب کشیدن خراب می‌شود و بریدن یا تراشیدن جای نجس بهتر است، باید محل نجس را بتراشند یا ببرند و اگر کسی که می‌برد یا می‌تراشد خودش نجس کرده باشد، باید آن را اصلاح کند.

و. اگر انسان نتواند مسجد را تطهیر کند یا کمک لازم داشته باشد و پیدا نکند، تطهیر مسجد بر او واجب نیست، ولی اگر بی‌احترامی به مسجد باشد بنابر احتیاط واجب، باید به کسی که می‌تواند آن را تطهیر کند اطلاع دهد.

۱۱. مسأله طهارت و نجاست در مسجدالحرام و مسجدالنبی ۹

لزوم طهارت مسجدالحرام و مسجدالنبی (ص) با سایر مساجد و حرمت تنجیس آنها با سایر مساجد فرقی ندارد. ولی از آنجا که تطهیر مسجدین به ویژه مسجدالحرام به روش خاص صورت می‌پذیرد، برخی از زائران نسبت به طهارت آن مکان‌های مقدس دچار تردید می‌شوند که جای این تردید نیست و جاهایی که یقین به نجس شدن آنها نباشد، پاک است و پرهیز از آنها واجب نیست، افزون بر آن که به شهادت برخی از اهل اطلاع شیوه تطهیر نیز صحیح است و مشکلی ندارد.

ص: ۱۲۹

۱۲. رعایت طهارت و نجاست در مواقف و مشاعر

افزون بر این که احترام آن اماکن مقدس لازم است و بهتر است نظافت و طهارت آن اماکن را مراعات کنند برای تطهیر بدن و لباس نیز ممکن است به جهت کمبود امکانات نظافت و طهارت به طور کامل مراعات نشود که دقت در این گونه موارد برای پاک ماندن لباس احرام لازم است.

خود آزمایی

۱. در چه شرایطی لمس خطوط قرآن اشکال ندارد؟
۲. بر اساس آموخته‌های این درس، چه مواردی لمس نوشته قرآن به حساب نمی‌آید؟
۳. آداب تلاوت قرآن را بیان کنید؟
۴. چه کارهایی بی‌احترامی به قرآن تلقی می‌گردد؟
۵. آیا خوابیدن در مسجد جایز است؟
۶. چه کارهایی در مسجد مستحب است؟
۷. چه کارهایی در مسجد مکروه است؟

ص: ۱۳۱

درس هفدهم: احکام خرید و فروش و اشیای پیداشده

اشاره

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با احکام خرید و فروش آشنا شویم.
- چگونگی فسخ معامله را بدانیم.
- با مواردی که نمی‌توان معامله را فسخ نمود آشنا شویم.
- مفاهیم خیار غبن و اقاله را بشناسیم.
- با احکام مربوط به اشیای پیداشده در محدوده حرم، و مکه و مدینه آشنا شویم.

۱. احکام خرید و فروش

از آنجا که در اسلام بی‌کاری و تبلی بسیار نکوهش شده و تلاش برای تحصیل مخارج زندگی واجب می‌باشد، کسانی که به جز از راه خرید و فروش نتوانند مخارج خود را تأمین کنند؛ یعنی تحصیل آن منحصر در همین راه باشد و راه دیگری برایشان امکان نداشته باشد،

ص: ۱۳۲

واجب است با خرید و فروش خرج زندگی خود را به دست آورند و محتاج به دیگران نشوند.

الف. فروختن و اجاره دادن خانه یا وسیله‌ای دیگر برای استفاده حرام، حرام است.

ب. خرید و فروش، نگهداری، نوشتن، خواندن و درس دادن کتاب و مجلات و نوارهای گمراه کننده حرام است، مگر زمانی که برای هدفی صحیح باشد، مثلاً برای پاسخ دادن به اشکال‌های آن.

ج. مخلوط کردن جنسی که می‌فروشد با چیزی که ارزش ندارد و یا ارزش آن کمتر است، حرام می‌باشد؛ مثل آن که روغن خوب را با غیر خوب یا شیر را با آب مخلوط کند و بفروشد (این عمل را غش در معامله می‌گویند).

د. جنس وقف شده را نمی‌توان فروخت، مگر در صورتی که خراب شده باشد و قابل استفاده نباشد، مانند بخاری نفتی مسجد که قابل استفاده برای مسجد نباشد.

ه. خرید و فروش خانه یا چیز دیگری که به کسی اجاره داده، اشکال ندارد ولی استفاده آن در مدت اجاره برای کسی است که آن را اجاره کرده است.

و. در معامله باید خصوصیات جنسی که خرید و فروش می‌کنند معلوم باشد ولی گفتن خصوصیتی که گفتن آن‌ها تأثیری در میل و رغبت مردم نسبت به آن کالا ندارد، لازم نیست.

ز. خرید و فروش دو کالای هم‌جنس که با وزن یا پیمانه می‌فروشند

ص: ۱۳۳

به زیادت‌ر «ربا» و حرام است؛ مثلاً یک تُن گندم بدهد و یک تن و ۲۰۰ کیلوگرم بگیرد. و هم‌چنین کالا- یا پولی را به کسی قرض بدهد و پس از مدتی زیادت‌ر بگیرد؛ مثلاً یکصد هزار تومان قرض بدهد و پس از یک‌سال یکصد و بیست هزار تومان بگیرد.

۲. چگونگی فسخ معامله

در برخی از موارد فروشنده یا خریدار می‌توانند معامله را فسخ کنند که از جمله آنهاست:

- * خریدار یا فروشنده گول خورده باشد.
  - * در هنگام معامله قرارداد کرده‌اند که تا مدت معینی، هر دو یا یکی از آنها بتوانند معامله را به هم بزنند؛ مثلاً هنگام خرید و فروش بگویند، هر کس پشیمان شد تا سه روز دیگر می‌تواند پس بدهد.
  - * کالایی که خریده است معیوب بوده و بعد از معامله بفهمد.
  - * فروشنده خصوصیتی برای کالای خود بیان کرده و بعداً معلوم شود آن گونه نبوده است؛ مثلاً بگوید این دفتر ۲۰۰ برگ است بعداً معلوم شود کمتر است.
- اگر بعد از معامله عیب مال را بفهمد و فوراً آن را به هم نزند، دیگر حق بر هم زدن معامله را ندارد.

۳. خیار عیب

الف. اگر بعد از معامله عیب مال را بفهمد و فوراً معامله را فسخ نکند، دیگر حق به هم زدن معامله را نخواهد داشت.

ص: ۱۳۴

ب. هرگاه بعد از خریدن جنس، عیب آن را بفهمد، اگر چه فروشنده حاضر نباشد، می‌تواند معامله را به هم بزند.

ج. در این موارد اگر خریدار بفهمد مال معیوب است، حق فسخ ندارد:

* موقع خریدن، عیب مال را بداند.

* به عیب مال راضی شود.

* وقت معامله بگوید: اگر مال عیبی داشت، پس نمی‌دهم و تفاوت قیمت را هم نمی‌گیرم.

* فروشنده در وقت معامله بگوید: این مال را با هر عیبی که دارد می‌فروشم.

د. اگر فروشنده هنگام معامله عیب کالا- را معین کند و بگوید آن را با این عیب می‌فروشم ولی پس از معامله معلوم شود عیب

دیگری هم دارد، خریدار می‌تواند به خاطر عیبی که فروشنده معین نکرده کالا را پس دهد یا تفاوت قیمت بگیرد.

ه. در این موارد اگر خریدار بفهمد مال معیوب بوده فقط می‌تواند تفاوت قیمت بگیرد ولی حق فسخ معامله را ندارد:

* بعد از معامله تغییری در کالا بدهد به طوری که مردم بگویند آن‌چه خریداری و تحویل داده شده، باقی نمانده است.

* پس از انجام معامله بفهمد کالا معیوب است و تنها حق برگرداندن آن را ساقط کرده باشد.

* بعد از تحویل گرفتن کالا، عیب دیگری در آن پیدا شود. به جز در حیوان که تا سه روز می‌تواند برگرداند.

ص: ۱۳۵

۴. خیار غبن

اگر خریدار قیمت جنس را نداند، یا در وقت معامله غفلت کند و جنس را گران‌تر از قیمت معمولی آن بخرد، چنانچه به قدری گران خریده که مردم او را مغبون می‌دانند و به کمی و زیادی آن اهمیت می‌دهند، اختیار فسخ معامله را دارد و هم‌چنین نسبت به فروشنده.

۵. اقاله

اقاله، فسخ طرفین قرارداد است، به این معنی هر دو طرف بر فسخ قرارداد توافق کنند:

الف. اقاله در تمام عقود جاری می‌شود به جز در نکاح که نیاز به اجرای صیغه طلاق دارد.

ب. اگر یکی از طرفین درخواست فسخ قرارداد را داشته باشد و دیگری بپذیرد نیز اقاله تحقق می‌یابد.

ج. در خرید و فروش، اقاله کردن هر چیزی اضافه بر قیمت معین شده یا کمتر از آن جایز نیست، پس اگر مشتری اقاله کند با چیزی اضافه بر قیمت معین شده یا فروشنده اقاله کند به کمتر از آن قیمت باطل است و تأثیری ندارد.

۶. مجهول المالك

اگر مالی بر عهده انسان باشد ولی صاحبش را نشناسد، مثلاً پولی از کسی قرض گرفته و نمی‌داند طلبکار کیست و نمی‌تواند او را پیدا کند، یا کالایی از دیگران نزد او باقی مانده، مثلاً در مغازه یا تعمیرگاه یا ماشین

ص: ۱۳۶

او جا مانده و صاحبش را نمی‌شناسد، باید از طرف صاحبش صدقه بدهد و احتیاط آن است که با اجازه حاکم شرع باشد.

۷. اشیای پیدا شده در محدوده حرم

الف. برداشتن چیزی که پیدا شده مکروه است.

ب. اگر چیزی پیدا کند ولی بر ندارد، وظیفه خاصی بر عهده‌اش نمی‌آید.

ج. اگر چیزی پیدا کند و بر دارد احکام خاصی دارد به این شرح:

- اگر نشانه‌ای ندارد که به واسطه آن صاحبش معلوم نشود بنا بر احتیاط واجب از طرف صاحبش صدقه بدهد.

- اگر نشانه دارد:

۱. قیمت آن از ۱۲/۶ نخود نقره سکه‌دار کمتر است:

* صاحبش معلوم باشد؛ باید به او بدهد.

* صاحبش معلوم نباشد؛ می‌تواند برای خودش بر دارد.

۲. قیمت آن به ۱۲/۶ نخود نقره سکه‌دار می‌رسد؛ باید تا یک سال اعلام کند پس اگر صاحبش پیدا شد، به او بدهد و اگر

صاحبش پیدا نشد، می‌تواند:

* برای خودش بر دارد.

* برای صاحبش نگهداری کند تا پیدا شود.

* احتیاط مستحب است که از طرف صاحبش صدقه بدهد.

۳. در مواردی که برای پیدا شدن صاحبش باید اعلام کند، تا یک هفته روزی یک مرتبه و بعد از آن تا یک سال هفته‌ای یک

مرتبه در

ص: ۱۳۷

محل اجتماع مردم؛ مانند بازار و محل نماز جماعت باید اعلام کند.

۴. بنابر احتیاط واجب باید فوراً اعلام کند و تأخیر نیندازد.

۵. اگر می‌داند، اعلام کردن فایده ندارد و یا از پیدا شدن صاحبش ناامید است، اعلام لازم نیست.

۶. اگر بچه نابالغ چیزی پیدا کند، سرپرست او (پدر یا جد) باید اعلام کند.

۸. اشیای پیدا شده در مکه و مدینه

اگر در مدینه چیزی پیدا کند حکم آن با اشیاء پیدا شده سایر جاها فرقی ندارد که به تفصیل بیان شد ولی اگر در مکه و اطراف آن یعنی در منطقه حرم چیزی پیدا کند حکم آن بدین شرح است:

برداشتن آن کراهت شدید دارد و بلکه احتیاط در برداشتن است، و اگر برداشت و قیمتش به ۱۲/۶ نخود نقره سکه‌دار می‌رسد و صاحبش پیدا نشود می‌تواند از طرف صاحبش صدقه بدهد، یا آن را برای صاحبش نگهداری کند، ولی نمی‌تواند برای خودش بردارد.

۹. گم شدن کفش‌ها و کفش‌های بجای مانده

اگر کفش انسان را ببرند و کفش دیگری بجای آن مانده باشد، مسأله چند صورت دارد:

الف. می‌داند کفشی که مانده، مال کسی است که کفش او را برده، اگر از پیدا شدن صاحبش ناامید شود و یا پیدا کردن او برایش سخت باشد، می‌تواند آن را به جای کفش خودش بردارد، ولی اگر قیمت آن

ص: ۱۳۸

کفش بیشتر از قیمت کفش خودش باشد، و از پیدا شدن صاحبش ناامید شود، باید، با اجازه حاکم شرع از طرف او صدقه بدهد.
ب. احتمال می‌دهد، کفشی که مانده، مال کسی نیست که کفش او را برده؛ اگر بردارد باید صاحبش را پیدا کند و اگر از پیدا شدن او ناامید شد، از طرف وی به فقیر صدقه بدهد (ولی بهتر است بردارد).

خود آزمایی

۱. منظور از غش در معامله چیست؟

۲. در چه مواردی می‌توان معامله را فسخ کرد؟

۳. در چه مواردی اگر خریدار بفهمد مال معیوب است حق فسخ ندارد؟

۴. اقاله چیست؟

۵. اگر در مکه و اطراف آن یعنی در منطقه حرم چیزی پیدا کند حکم آن چیست؟

ص: ۱۳۹

درس هیجدهم: احکام خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها

اشاره

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با احکام خوردن و آشامیدن آشنا شویم.
- به اموری که موقع غذا خوردن مستحب است، واقف گردیم.
- مکروهات غذا خوردن را بدانیم.
- با مستحبات و مکروهات آشامیدن آشنا شویم.

۱. اهمیت خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها

خداوند بزرگ برای استفاده انسان، طبیعت زیبا و تمام حیوانات و میوه‌ها و سبزیجات را در اختیار قرار داده است، تا از آنها برای خوردن، آشامیدن، پوشاک، مسکن و سایر نیازهای خود به کار گیرد، ولی برای حفظ جان انسان‌ها و سلامتی جسم و روح آنها و بقای نسل‌ها

ص: ۱۴۰

و احترام به حقوق دیگران، قوانین و مقرراتی قرار داده است که در این درس به برخی از آنچه که در رابطه با خوراکی‌ها و آشامیدنی‌هاست می‌پردازیم:

۲. خوردن چیزی که برای انسان ضرر دارد

خوردن چیزی که برای انسان ضرر دارد حرام است، مثلاً خوردن غذای چرب برای مریضی که غذای چرب برایش ضرر دارد حرام است.

۳. خوردن خاک، تربت

الف. خوردن گل حرام است.

ب. خوردن کمی از تربت سیدالشهدا (ع) برای شفا یافتن از بیماری اشکال ندارد.

ج. خوردن و آشامیدن چیز نجس حرام است.

د. بر هر مسلمانی واجب است مسلمان دیگری را که نزدیک است از گرسنگی یا تشنگی بمیرد، نان و آب داده و از مرگ نجات دهد.

۴. خوردن چیز نجس

از جمله مواردی که رعایت طهارت ضرورت دارد و پرهیز از نجاسات واجب است، مسأله خوردن و آشامیدن است. خوردنی‌ها و آشامیدنی‌های انسان باید دارای این شرایط باشد: الف: پاک باشد؛ ب: مباح باشد؛ ج: حلال باشد؛ د: برای سلامتی ضرر نداشته باشد.

ص: ۱۴۱

الف. خوردن و آشامیدن چیز نجس حرام است و خوردن عین نجس به اطفال حرام است ولی خوردن غذای متنجس به اطفال حرام نیست.

ب. غذاهای غیر گوشتی، که در کشورهای اسلامی تولید شده است؛ اعم از سبزیجات، حبوبات، میوه‌ها و فرآورده‌های لبنی مانند: پنیر، ماست، کره، خامه، که از حیوان حلال گوشت گرفته می‌شود، تخم‌مرغ و سایر پرندگان حلال گوشت، نان، بیسکویت، شکلات، آدامس، شیرینی و سایر خوردنی‌هایی که از گوشت حیوان نیست، پاک و خوردن آن‌ها حلال است، مگر آن‌که انسان یقین کند نجس شده است. بنابراین مسأله چند صورت دارد:

* می‌داند که با بدن کافر تماس نداشته، و به نحو دیگری نیز نجس نشده است، پاک و حلال است.

* شک دارد نجس شده است یا نه، پاک و حلال است.

* احتمال می‌دهد نجس شده باشد، ولی یقین ندارد، پاک و حلال است.

* می‌داند بر اثر تماس با بدن کافر یا به گونه‌ای دیگر نجس شده است، نجس و حرام است.

۵. چیزهایی که موقع غذا خوردن مستحب است

الف. دست‌ها را قبل از غذا و پس از آن بشوید.

ب. در اول غذا «بسم الله» و در پایان، «الحمد لله» بگویید.

ج. با دست راست غذا بخورد.

ص: ۱۴۲

- د. لقمه را کوچک بردارد.
- ه. غذا را خوب بجود.
- و. میوه را پیش از خوردن با آب بشوید.
- ز. اگر چند نفر سر سفره نشسته‌اند، هر کسی از غذای جلوی خودش بخورد.
- ح. میزبان پیش از همه شروع به غذا خوردن کند و بعد از همه دست بکشد.

۶. مکروهات

- الف. در حال سیری غذا خوردن؛
- ب. پرخوری (زیاد غذا خوردن)؛
- ج. نگاه کردن به صورت دیگران هنگام غذا خوردن؛
- د. خوردن غذای داغ؛
- ه. فوت کردن به غذایی که می‌خورد؛
- و. پاره کردن نان با کارد؛
- ز. گذاشتن نان زیر ظرف غذا؛
- ح. دور انداختن میوه، پیش از آن که کاملاً آن را بخورد.

۷. مستحبات آشامیدن آب

- الف. در روز، ایستاده آب بخورد.
- ب. پیش از آشامیدن آب «بسم الله» و بعد از آن «الحمد لله» بگوید.
- ج. به سه نفس آب بیاشامد.

ص: ۱۴۳

د. پس از آشامیدن آب، حضرت امام حسین (ع) و خاندان و یاران او را یاد، و قاتلان ایشان را لعن کند.

۸. مکروهات آب آشامیدن

الف. زیاد آشامیدن؛

ب. آشامیدن آب بعد از غذای چرب؛

ج. با دست چپ آب نوشیدن؛

د. در شب، ایستاده آب نوشیدن؛

خود آزمایی

۱. خوردن چیزی که برای انسان ضرر داشته باشد چه حکمی دارد؟

۲. مستحبات و مکروهات غذا خوردن را بنویسید.

۳. مستحبات و مکروهات آشامیدن را بنویسید؟

ص: ۱۴۵

درس نوزدهم: احکام نذر و قسم خوردن**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با مفهوم و چگونگی نذر آشنا شویم.
- شرایط نذرکننده را بدانیم.
- به چگونگی عمل به نذر واقف شویم.
- با احکام نذورات نسبت به حرم‌ها و اماکن دینی آشنا شویم.
- احکام قسم خوردن را بدانیم.
- با انواع قسم آشنا شویم.
- شرایط قسم را بدانیم.

۱. معنای نذر

نذر، پیمانی است میان انسان و خدای خود برای انجام دادن یا ترک کاری یا پرداخت مالی، و چون اکثر موارد نذر در زمان ما، نذر مالی است و نذورات مردمی یکی از منابع مهم مالی کارهای خیر در جامعه ماست، لذا احکام آن را در این بخش می‌آوریم:

ص: ۱۴۶

۲. چگونگی نذر شرعی

الف. در نذر باید صیغه خوانده شود و لازم نیست انسان آن را به عربی بخواند، پس اگر بگوید: «چنانچه مریض من خوب شود برای خدا بر من است که ده هزار تومان به فقیر بدهم»، نذر او صحیح است.

ب. انسان کاری را می‌تواند نذر کند که انجام آن برایش ممکن باشد، بنابراین کسی که مثلاً نمی‌تواند پیاده به حج برود، اگر نذر کند که پیاده برود، نذر او صحیح نیست.

۳. شرایط نذرکننده

نذرکننده باید مکلف و عاقل باشد و به اختیار و قصد خود نذر کند، بنابراین، نذر کسی که او را مجبور کرده‌اند، یا در حال عصبانیت، بی‌اختیار نذر کند، صحیح نیست.

۴. نذر زن بدون اجازه شوهر

نذر زن بدون اجازه شوهر باطل است. برخی از فقها نیز نذر زن بدون اجازه شوهر را اگر منافات با حق شوهر نداشته باشد صحیح می‌دانند.

۵. نذر فرزند بدون اجازه پدر

فرزند برای نذر لازم نیست از پدر خود اجازه بگیرد، و چنانچه بدون اجازه او هم نذر کند صحیح است.

ص: ۱۴۷

۶. نذر برای کار حرام یا مکروه

متعلق نذر باید عملی راجح، یعنی واجب یا مستحب یا ترک حرام یا مکروه باشد، و به فتوای برخی از فقها امر مباح هم جایز است. بنابراین اگر نذر کند کار حرام یا مکروهی انجام دهد، صحیح نیست.

۷. نذر برای ترک کار واجب یا مستحب

همان گونه که گفته شد اگر نذر کند، کار واجب یا مستحبی را ترک کند، این نذر صحیح نیست.

۸. چگونگی عمل به نذر

- الف. اگر انسان نذر کند کاری را انجام دهد، باید همان طور که نذر کرده عمل کند، پس اگر نذر کند روز اول ماه روزه بگیرد، چنانچه روز قبل یا بعد از آن بجا آورد، کفایت نمی کند.
- ب. اگر نذر کند که به فقیر معینی صدقه بدهد، نمی تواند آن را به فقیر دیگری بدهد.
- ج. اگر نذر کند که به زیارت یکی از امامان (علیهم السلام) برود، چنانچه به زیارت امام دیگر برود، کافی نیست و چنانچه به واسطه عذر نتواند آن امام را زیارت کند، چیزی بر او واجب نیست.

۹. نذر مدت دار

مدت دار بودن نذر دو فرض دارد:

الف: نذر مشروط باشد و شرط آن مدت دار باشد به این معنا که اگر تا وقت معینی شرط محقق شد؛ مثلاً حاجت او برآورده شد، فلان کار را انجام

ص: ۱۴۸

می‌دهد و اگر تا آن موقع شرط محقق نشد، عمل به نذر، واجب نیست.

ب: عمل به نذر مدت معینی داشته باشد به این معنا که نذر می‌کند تا فلان موقع، به نذر عمل می‌کند، در این صورت اگر بدون عذر تا وقت معین به نذر عمل نکند، تخلف نذر به حساب می‌آید و کفاره دارد.

۱۰. نذورات نسبت به حرم‌ها و اماکن دینی

الف. اگر برای حرم یکی از امامان (علیهم السلام) یا امامزادگان چیزی نذر کند، باید آن را به مصارف حرم برساند، از قبیل فرش، پرده و روشنایی.

ب. اگر برای خود امام (ع) یا امامزاده چیزی نذر کند، چنانچه مصرف معینی را قصد کرده، باید به همان مصرف برساند و اگر مصرف معینی را قصد نکرده، باید به فقیران و زائران بدهد و یا مسجد و مانند آن بسازد و ثواب آن را به امام (ع) هدیه کند.

احکام قسم خوردن

۱. قسم شرعی

اگر کسی به یکی از اسامی خداوند عالم؛ مانند «خدا» و «الله» قسم بخورد که کاری را انجام دهد یا ترک کند؛ مثلاً سوگند بخورد که روزه بگیرد یا سیگار نکشد، واجب است به آن عمل کند. این قسم «انشائی» است و نوع دیگر آن قسم «اخباری» است.

۲. شرایط قسم

کسی که قسم می‌خورد باید این شرایط را داشته باشد:

* بالغ و عاقل باشد.

ص: ۱۴۹

* از روی قصد و اختیار قسم بخورد.

* اگر می‌خواهد نسبت به مال قسم بخورد، حاکم شرع او را از تصرف اموالش ممنوع نکرده باشد.

۳. قسم بدون اجازه پدر

اگر فرزند بدون اجازه پدر قسم بخورد صحیح است؛ یعنی قسم، مشروط به اجازه نیست، و قسم زن نیز اگر منافات با حق شوهر نداشته باشد، نیاز به اجازه او ندارد.

۴. کفاره عمل نکردن به قسم

اگر عمداً به سوگندی که خورده است عمل نکنند، باید کفاره بدهد و کفاره آن یکی از این سه چیز است:

* آزاد کردن یک برده؛

* سیر کردن ده فقیر؛

* پوشاندن ده فقیر.

کسی که قسم می‌خورد- چه از گذشته خبر دهد، یا برای آینده باشد- اگر حرف او راست باشد، قسم خوردن او مکروه است و اگر دروغ باشد، حرام و از گناهان بزرگ است.

قسم اخباری

اگر انسان برای خبری که می‌دهد و مطلبی را به اطلاع دیگران می‌رساند قسم بخورد، چنانچه آن مطلب دروغ باشد، حرام است و اگر راست باشد قسم خوردن مکروه است.

ص: ۱۵۰

خود آزمایی

۱. نذر به چه معنی است؟
۲. نذرکننده باید دارای چه شرایطی باشد؟
۳. نذر زن بدون اجازه شوهر چه حکمی دارد؟
۴. عمل کردن به نذر چه شرایطی دارد؟
۵. قسم انشائی و قسم اخباری به چه معنی می‌باشند؟
۶. کفارہ عمل نکردن به نذر چقدر است؟

ص: ۱۵۱

امر

درس بیستم: امر به معروف و نهی از منکر**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود با مطالعه این درس:

- با مفهوم و اهمیت امر به معروف و نهی از منکر آشنا شویم.
- وجوب امر به معروف و نهی از منکر را واقف شویم.
- مراتب امر به معروف و نهی از منکر را بشناسیم.
- شرایط امر به معروف و نهی از منکر را بدانیم.

۱. مفهوم امر به معروف و نهی از منکر

هر انسانی نسبت به کارهای ناپسندی که در جامعه انجام می‌پذیرد و کارهای نیک و پسندیده‌ای که ترک می‌شود، مسؤولیت دارد، بنابراین اگر کار واجبی ترک شود و یا حرامی اتفاق بیفتد، سکوت و بی‌تفاوتی در مقابل آن جایز نیست، و تمام افراد جامعه باید برای برپایی «واجب» و جلوگیری از «حرام» اقدام کنند، که این عمل، «امر به معروف» و «نهی از منکر» است.

ص: ۱۵۲

۲. اهمیت امر به معروف و نهی از منکر

علاوه بر آیات بسیار زیادی که در قرآن درباره امر به معروف و اهمیت و آثار آن وارد شده، در برخی از سخنان امامان معصوم (علیهم السلام) چنین آمده است:

- * «امر به معروف و نهی از منکر» از مهم‌ترین واجبات و شریف‌ترین آنهاست.
- * واجبات دینی به سبب «امر به معروف و نهی از منکر» استوار می‌گردد.
- * «امر به معروف و نهی از منکر» از ضروریات دین است و کسی که آن را منکر شود کافر است.
- * اگر مردم امر به معروف و نهی از منکر را ترک کنند، برکت گرفته می‌شود و دعاها مستجاب نمی‌گردد.

۳. تعریف معروف و منکر

در احکام دین، به تمام واجبات و مستحبات «معروف» و به تمام محرمات و مکروهات «منکر» گفته می‌شود. بنابراین واداشتن افراد جامعه به انجام کارهای واجب و مستحب «امر به معروف» و بازداشتن آنها از کارهای حرام و مکروه «نهی از منکر» است.

۴. وجوب امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر، واجب کفایی است که اگر به قدر کفایت به انجام آن اقدام کنند، از دیگران ساقط می‌شود و اگر همه کس

ص: ۱۵۳

آن را ترک کرده باشند، چنانچه شرایط آن موجود باشد، همه آن‌ها ترک واجب کرده‌اند.

۵. مراتب امر به معروف و نهی از منکر

الف. در مرتبه اول، با معصیت کار به گونه‌ای برخورد شود که بفهمد این طرز رفتار، به خاطر انجام گناه است؛ مثلاً از او روی برگرداند یا با چهره عبوس و برافروخته با او برخورد کند، یا با او رفت و آمد نکند.

ب. در مرتبه بعد، او را با زبان، امر و نهی کند؛ یعنی به او بگوید و دستور دهد.

ج. مرتبه سوم، استفاده از زور برای جلوگیری از منکر و برپایی واجب است؛ یعنی زدن گناهکار.

رهبر معظم انقلاب اسلامی، حضرت آیه‌الله خامنه‌ای - دامت برکاته - نسبت به چگونگی اجرای مرتبه سوم امر به معروف و نهی از منکر چنین نگاه داشته‌اند:

«با توجه به این که در زمان قدرت حکومت اسلامی، امکان ارجاع مرتبه سوم از امر به معروف و نهی از منکر به قوه قضائیه و نیروی انتظامی وجود دارد، به ویژه در مواردی که جلوگیری از منکر، متوقف بر تصرف در اموال مرتکب شونده می‌باشد، یا لازم است تعزیر شود یا او را زندانی کنند، بر مکلفین واجب است در امر به معروف و نهی از منکر به دو مرتبه اول اکتفا کنند و در صورتی که اثر نکرد و نیاز به توسل و زور وجود داشت، مسأله را به نیروهای انتظامی و قضایی ارجاع دهند».

ص: ۱۵۴

۶. شرایط امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر با وجود برخی شرایط، واجب می‌باشد و در صورت نبود آنها، تکلیف ساقط است و آن شرایط عبارت است از:

- الف. کسی که امر یا نهی می‌کند، بداند آنچه را که دیگری انجام می‌دهد حرام است و آنچه را ترک کرده، واجب است، پس هر کسی که نمی‌داند این عمل که او انجام می‌دهد حرام است یا نه؟ جلوگیری واجب نیست.
- ب. احتمال بدهد امر یا نهی او تأثیر دارد، بنابراین اگر می‌داند تأثیر ندارد، یا شک دارد، امر و نهی واجب نیست.
- ج. شخص گناهکار اصرار بر ادامه کار خود داشته باشد، پس اگر معلوم شود، گناهکار بنای ترک عمل را دارد و دوباره تکرار نمی‌کند و یا موفق به تکرار نمی‌شود، امر و نهی واجب نیست.
- د. امر و نهی، سبب ضرر جانی یا آبرویی یا ضرر مالی قابل توجه، به خودش یا نزدیکان، یاران، همراهان و یا سایر مؤمنان نداشته باشد.

۷. وظیفه زائران در رابطه با تخلفات رفتاری موسم

سزاوار است، کسی که به معروف امر می‌کند و از منکر جلوگیری می‌کند:

- * مانند طیبی دلسوز و پدری مهربان باشد.
- * قصد خود را خالص کند و تنها برای رضای خداوند اقدام کند، و عمل خود را از هرگونه برتری جویی پاک کند.

ص: ۱۵۵

* خود را پاک و منزّه نداند، چه بسا همان شخصی که اکنون خطایی از او سرزده است، دارای صفات پسندیده‌ای باشد که مورد محبت الهی است، هرچند این عمل او هم‌اکنون ناپسند و مورد غضب الهی باشد.

خودآزمایی

۱. معروف و منکر به چه معنی است؟

۲. از نظر امامان معصوم (علیهم السلام) امر به معروف و نهی از منکر چه اهمیتی دارد؟

۳. مراتب امر به معروف و نهی از منکر کدامند؟

۴. امر به معروف و نهی از منکر چه شرایطی دارد؟

۵. زائران در رابطه با تخلفات رفتاری موسم چه وظیفه‌ای دارند؟

ص: ۱۵۷

درس بیست و یکم: اقسام غسل (ویژه خواهران)**اشاره**

اهداف آموزشی

انتظار می‌رود خواهران با مطالعه این درس:

- با انواع غسل‌ها آشنا شوند.
- احکام مربوط به غسل‌ها را بدانند.
- مسأله‌های مهم مربوط به غسل را بشناسند.
- با احکام طواف و نماز و روزه در مواقعی که غسل واجب دارند، آشنا شوند.

۱. غسل حیض (قاعدگی)**اشاره**

زمانی که خونریزی قاعدگی قطع شود، زن باید برای نماز و سایر کارهایی که نیاز به طهارت دارد غسل کند.

نشانه‌های خون حیض

* قبل از بلوغ دیده نمی‌شود و اگر دختری قبل از بلوغ خونی ببیند

ص: ۱۵۸

حکم حیض ندارد. (۱)* زن‌های سیده پس از ۶۰ سالگی و زن‌های غیر سیده پس از ۵۰ سالگی (۲)، خون حیض نمی‌بینند و چنانچه پس از آن سنین خونی ببینند حکم حیض ندارد.

* دوره قاعدگی کمتر از سه روز نیست، پس اگر جریان خون قبل از سه روز قطع شود حکم حیض ندارد.

* دوره قاعدگی بیش از ده روز طول نمی‌کشد و چنانچه خونریزی بیش از ده روز طول بکشد، پس از ده روز حکم حیض ندارد.

* خونریزی در سه روز اول به طور مستمر می‌باشد- هرچند در داخل، خون باشد و بیرون نیاید- پس اگر مثلاً دو روز خون ببیند سپس به طور کامل قطع شود و یک روز دیگر دوباره خون ببیند، از آغاز، حیض نبوده است.

* فاصله دو حیض حداقل ده روز می‌باشد، پس اگر بعد از تمام شدن دوره قاعدگی قبل از آن که ده روز فاصله شود خون ببیند، خون دوم حکم حیض ندارد.

* خون حیض معمولاً غلیظ و گرم و پررنگ است و با فشار و کمی سوزش بیرون می‌آید.

۱- ممکن است دختری بالغ باشد ولی خونریزی قاعدگی نداشته باشد چون وراثت و تغذیه و آب و هوا هم در این مسأله تأثیر دارد، چنانچه امروزه معمولاً نخستین خونریزی دخترها در سنین ۱۲ یا ۱۳ سالگی می‌باشد.

۲- به فتوای برخی از فقهاء، زن‌های سیده و غیر سیده پس از ۶۰ سالگی یا نسه می‌شوند.

ص: ۱۵۹

احکام دوران قاعدگی

الف. در مدت قاعدگی، این کارها بر بانوان حرام است:

* نماز و طواف کعبه؛

* کارهایی که بر جنب حرام است؛ مانند توقف در مسجد؛

* آمیزش با همسر، برای زن و مرد، هر دو حرام است.

ب. در ایام قاعدگی نماز و روزه بر زن واجب نیست، و نمازها قضا ندارد، ولی قضای روزه‌های واجب را باید پس از ماه مبارک رمضان بجا آورد.

ج. خوردن قرص در ایام حج یا بعضی مواقع که زن‌ها میل دارند عادت ماهیانه نداشته باشند در صورت مضر نبودن اشکال ندارد.

وظیفه زن، هنگام شروع خونریزی

۱. تاکنون خونریزی قاعدگی نداشته، مانند دختری که خونریزش برای اولین مرتبه شروع شده. (مبتدئه)

در این سه صورت از ابتدای خونریزی اگر نشانه‌های خون قاعدگی را دارد، یا یقین کند تا سه روز طول می‌کشد باید آن را حیض به حساب آورد و به احکام آن عمل کند.

۲ اولین خونریزی قاعدگی او نیست ولی هنوز عادت منظمی پیدا نکرده است. (مضطربه)

۳ خونریزی قاعدگی او از نظر تعداد روزها منظم است مثلاً همیشه پس از ۵ روز خونریزی پاک می‌شود ولی از نظر وقت شروع خونریزی منظم نشده است. (عددیة)

ص: ۱۶۰

۴. خونریزی قاعدگی از نظر تعداد روزها منظم نیست؛ مثلاً گاهی پس از ۵ روز خونریزی پاک می‌شود و گاهی پس از ۶ روز، ولی از نظر وقت شروع خونریزی منظم است؛ مثلاً همیشه ۲۵ روز پس از پاک شدن دوباره خونریزی شروع می‌شود. (وقتیه)
در این دو صورت، چون وقت شروع خونریزی مشخص است، از ابتدای شروع باید آن را حیض به حساب آورد و به احکام آن عمل کند.

۵. خونریزی قاعدگی او هم از نظر تعداد روزها و هم از نظر وقت شروع خونریزی شروع می‌شود و پس از ۵ روز قطع می‌گردد. (وقتیه عددیه)

۶. عادت منظمی در خونریزی داشته است ولی اکنون آن را فراموش کرده است. (ناسیه) اگر نشانه‌های خون قاعدگی را دارد یا یقین کند که ۳ روز طول می‌کشد، باید آن را حیض به حساب آورد و به احکام آن عمل کند.

۲. غسل استحاضه و اقسام آن (قليله، متوسطه و كثيره)

اشاره

یکی دیگر از خون‌هایی که گاهی اوقات از رحم دختر یا زن بیرون می‌آید «استحاضه» است. خون استحاضه معمولاً زرد رنگ و سرد است و بدون فشار و سوزش بیرون می‌آید و غلیظ نیست، ولی ممکن است گاهی، پررنگ و گرم و غلیظ باشد و با فشار بیرون آید.

به زنی که خونریزی استحاضه دارد، مُستحاضه گویند.

ص: ۱۶۱

اقسام استحاضه

خون استحاضه براساس کمی و زیادی آن، به سه دسته تقسیم می‌شود: قلیله، متوسطه و کثیره. بر پایه این تقسیم، وظیفه زن نیز متفاوت است.

۳. وظایف مستحاضه نسبت به نماز و طواف

وظیفه مستحاضه قلیله

اگر جریان خون تنها یک طرف پنبه را آلوده کرده باشد و به درون آن نفوذ کرده ولی از طرف دیگر ظاهر نشده، قلیله است و زن باید برای نماز، بدن را تطهیر کرده و بنا بر احتیاط واجب پنبه را عوض کند و وضو بگیرد. بنابراین استحاضه قلیله، غسل ندارد.

وظیفه مستحاضه متوسطه

اگر خونریزی به قدری است که به درون پنبه نفوذ کرده و از طرف دیگر آن ظاهر شده ولی لباس یا پارچه روی پنبه را آلوده نکرده باشد، استحاضه متوسطه است و زن باید برای نماز افزون بر وظایفی که برای قلیله گفته شد، برای آن نمازی که قبل از آن یا در بین آن مستحاضه شده است غسل کند و تا زمانی که خونریزی مستحاضه متوسطه ادامه دارد هر روز قبل از نماز صبح غسل کند. بنابراین، در استحاضه متوسطه در هر شبانه‌روز یک غسل کافی است، اما پس از قطع خونریزی نیز باید غسل کند.

ص: ۱۶۲

وظیفه مستحاضه کثیره

اگر خونریزی به قدری است که به پنبه نفوذ کرده و از طرف دیگر آن ظاهر شده و لباس یا پارچه روی پنبه را آلوده کرده، استحاضه کثیره است و زن باید برای هر نماز علاوه بر وظایفی که برای قلیله گفته شد، دستمال را عوض کند یا آب بکشد و غسلی هم انجام دهد ولی اگر نماز ظهر و عصر را با هم بخواند و فاصله نیندازد، یک غسل برای هر دو کافی است و هم‌چنین برای نماز مغرب و عشا.

چند مسأله

۱. مستحاضه متوسطه و کثیره نیز باید پس از قطع خونریزی غسل کنند.
۲. غسل استحاضه با سایر غسل‌ها تفاوتی ندارد مگر در نیت.
۳. با غسل استحاضه نمی‌توان نماز خواند، بلکه باید علاوه بر غسل وضو هم بگیرد.
۴. وظایف بانوان هنگام حیض و نفاس در رابطه با نماز، روزه و طواف: اگر زن در ایام عادت ماهانه، طواف بجا آورد، باطل است. طهارت از حدث شرط طواف مستحبی نیست، ولی زن حیض و نفاس چون نباید به مسجدالحرام وارد شوند، نمی‌توانند طواف مستحبی بجا آورند. اگر سهواً یا از روی غفلت و یا به جهت ندانستن مسأله، طواف را بی‌وضو یا با حال جنابت یا حیض یا نفاس بجا آورد، باطل است.

ص: ۱۶۳

اگر زنی قبل از احرام یا هنگام احرام و در بین اعمال عمره یا حج حایض شود، وظایف خاصی دارد، که در مناسک حج آمده است، به آن‌ها مراجعه کند و یا از روحانی کاروان سؤال نماید.

مستحاضه قلیله برای انجام طواف واجب و نماز آن، باید مانند نمازهای یومیه، بدن و لباس را تطهیر کند و وضو هم بگیرد.

مستحاضه متوسطه، به علاوه کارهای قلیله، باید برای طواف و نماز طواف، غسل استحاضه انجام دهد، و بنابر احتیاط واجب، به غسلی که برای انجام نمازهای یومیه بجا آورده اکتفا نکند.

مستحاضه کثیره باید تمام وظایفی که برای نماز یومیه انجام می‌دهد، برای طواف واجب و نماز آن نیز جداگانه انجام دهد، و احتیاط واجب آن است به وظایفی که برای نمازهای یومیه انجام داده اکتفا نکند.

خود آزمایی

۱. نشانه‌های خون حیض کدامند؟

۲. استحاضه چیست؟ و انواع آن کدامند؟

۳. وظایف مستحاضه نسبت به نماز و طواف کدامند؟

۴. وظایف بانوان هنگام حیض و نفاس در رابطه با نماز، روزه و طواف چیست؟

۵. در مدت قاعدگی، چه کارهایی بر بانوان حرام است؟

درباره مرکز

بسم الله الرحمن الرحيم

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (سوره توبه آیه ۴۱)

با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید؛ این برای شما بهتر است اگر بدانید حضرت رضا (علیه السلام): خدا رحم نماید بنده‌ای که امر ما را زنده (و برپا) دارد ... علوم و دانشهای ما را یاد گیرد و به مردم یاد دهد، زیرا مردم اگر سخنان نیکوی ما را (بی آنکه چیزی از آن کاسته و یا بر آن بیفزایند) بدانند هر آینه از ما پیروی (و طبق آن عمل) می کنند

بنادر البحار-ترجمه و شرح خلاصه دو جلد بحار الانوار ص ۱۵۹

بنیانگذار مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان شهید آیت الله شمس آبادی (ره) یکی از علمای برجسته شهر اصفهان بودند که در دلدادگی به اهل بیت (علیهم السلام) بخصوص حضرت علی بن موسی الرضا (علیه السلام) و امام عصر (عجل الله تعالی فرجه الشریف) شهره بوده و لذا با نظر و درایت خود در سال ۱۳۴۰ هجری شمسی بنیانگذار مرکز و راهی شد که هیچ وقت چراغ آن خاموش نشد و هر روز قوی تر و بهتر راهش را ادامه می دهند.

مرکز تحقیقات قائمیه اصفهان از سال ۱۳۸۵ هجری شمسی تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن امامی (قدس سره الشریف) و با فعالیت خالصانه و شبانه روزی تیمی مرکب از فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مختلف مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

اهداف: دفاع از حریم شیعه و بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام) تقویت انگیزه جوانان و عامه مردم نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی، جایگزین کردن مطالب سودمند به جای بلوتوث های بی محتوا در تلفن های همراه و رایانه ها ایجاد بستر جامع مطالعاتی بر اساس معارف قرآن کریم و اهل بیت علیهم السلام با انگیزه نشر معارف، سرویس دهی به محققین و طلاب، گسترش فرهنگ مطالعه و غنی کردن اوقات فراغت علاقمندان به نرم افزار های علوم اسلامی، در دسترس بودن منابع لازم جهت سهولت رفع ابهام و شبهات منتشره در جامعه عدالت اجتماعی: با استفاده از ابزار نو می توان بصورت تصاعدی در نشر و پخش آن همت گمارد و از طرفی عدالت اجتماعی در تزریق امکانات را در سطح کشور و باز از جهتی نشر فرهنگ اسلامی ایرانی را در سطح جهان سرعت بخشید.

از جمله فعالیتهای گسترده مرکز:

الف) چاپ و نشر ده ها عنوان کتاب، جزوه و ماهنامه همراه با برگزاری مسابقه کتابخوانی

ب) تولید صدها نرم افزار تحقیقاتی و کتابخانه ای قابل اجرا در رایانه و گوشی تلفن همراه

ج) تولید نمایشگاه های سه بعدی، پانوراما، انیمیشن، بازیهای رایانه ای و ... اماکن مذهبی، گردشگری و ...

د) ایجاد سایت اینترنتی قائمیه www.ghaemiyeh.com جهت دانلود رایگان نرم افزار های تلفن همراه و چندین سایت مذهبی

دیگر

ه) تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و ... جهت نمایش در شبکه های ماهواره ای

و) راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی (خط ۲۳۵۰۵۲۴)

ز) طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و ...

ح) همکاری افتخاری با دهها مرکز حقیقی و حقوقی از جمله بیوت آیات عظام، حوزه های علمیه، دانشگاهها، اماکن مذهبی مانند

مسجد جمکران و ...

ط) برگزاری همایش ها، و اجرای طرح مهد، ویژه کودکان و نوجوانان شرکت کننده در جلسه
 ی) برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم و دوره های تربیت مربی (حضور و مجازی) در طول سال
 دفتر مرکزی: اصفهان/خ مسجد سید/ حد فاصل خیابان پنج رمضان و چهارراه وفائی / مجتمع فرهنگی مذهبی قائمیه اصفهان
 تاریخ تأسیس: ۱۳۸۵ شماره ثبت: ۲۳۷۳ شناسه ملی: ۱۰۸۶۰۱۵۲۰۲۶
 وب سایت: www.ghaemiyeh.com ایمیل: Info@ghaemiyeh.com فروشگاه اینترنتی:

www.eslamshop.com

تلفن ۲۵-۲۳-۲۳۵۷۰۲۳ (۰۳۱۱) فکس ۲۳۵۷۰۲۲ (۰۳۱۱) دفتر تهران ۸۸۳۱۸۷۲۲ (۰۲۱) بازرگانی و فروش ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹ امور
 کاربران (۰۳۱۱)۲۳۳۳۰۴۵

نکته قابل توجه اینکه بودجه این مرکز؛ مردمی، غیر دولتی و غیر انتفاعی با همت عده ای خیر اندیش اداره و تامین گردیده ولی
 جوابگوی حجم رو به رشد و وسیع فعالیت مذهبی و علمی حاضر و طرح های توسعه ای فرهنگی نیست، از اینرو این مرکز به فضل
 و کرم صاحب اصلی این خانه (قائمیه) امید داشته و امیدواریم حضرت بقیه الله الاعظم عجل الله تعالی فرجه الشریف توفیق
 روزافزونی را شامل همگان بنماید تا در صورت امکان در این امر مهم ما را یاری نمایند انشاءالله.

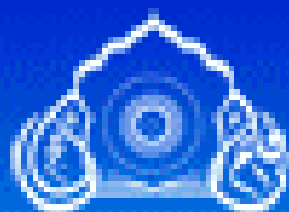
شماره حساب ۶۲۱۰۶۰۹۵۳، شماره کارت: ۶۲۷۳-۵۳۳۱-۳۰۴۵-۱۹۷۳ و شماره حساب شبا: IR۹۰-۰۱۸۰-۰۰۰۰-۰۰۰۰-۰۶۲۱
 ۵۳-۰۶۰۹ به نام مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان نزد بانک تجارت شعبه اصفهان - خیابان مسجد سید
 ارزش کار فکری و عقیدتی

الاحتجاج - به سندش، از امام حسین علیه السلام - هر کس عهده دار یتیمی از ما شود که محنت غیبت ما، او را از ما جدا کرده
 است و از علوم ما که به دستش رسیده، به او سهمی دهد تا ارشاد و هدایتش کند، خداوند به او می فرماید: «ای بنده بزرگوار
 شریک کننده برادرش! من در کرم کردن، از تو سزاوارترم. فرشتگان من! برای او در بهشت، به عدد هر حرفی که یاد داده است،
 هزار هزار، کاخ قرار دهید و از دیگر نعمت‌ها، آنچه را که لایق اوست، به آنها ضمیمه کنید».

التفسیر المنسوب إلى الإمام العسکری علیه السلام: امام حسین علیه السلام به مردی فرمود: «کدام یک را دوست تر می داری: مردی
 اراده کشتن بینوایی ضعیف را دارد و تو او را از دستش می رسانی، یا مردی ناصبی اراده گمراه کردن مؤمنی بینوا و ضعیف از
 پیروان ما را دارد، اما تو دریچه ای [از علم] را بر او می گشایی که آن بینوا، خود را بدان، نگاه می دارد و با حجت های خدای متعال،
 خصم خویش را ساکت می سازد و او را می شکند؟».

[سپس] فرمود: «حتماً رها کردن این مؤمن بینوا از دست آن ناصبی. بی گمان، خدای متعال می فرماید: «و هر که او را زنده کند، گویی
 همه مردم را زنده کرده است»؛ یعنی هر که او را زنده کند و از کفر به ایمان، ارشاد کند، گویی همه مردم را زنده کرده است، پیش
 از آن که آنان را با شمشیرهای تیز بکشد».

مسند زید: امام حسین علیه السلام فرمود: «هر کس انسانی را از گمراهی به معرفت حق، فرا بخواند و او اجابت کند، اجری مانند
 آزاد کردن بنده دارد».

مرکز تحقیقات و ترجمه

اصفهان

گام‌ها

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

